

ГОДИШНИКЪ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ
ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТЪ
КНИГА XVIII, 1.

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITÉ DE SOFIA
FACULTÉ HISTORICO-PHILOLOGUE
TOME XVIII, 1.

ВЪСТАНИЧЕСКИ ЗАГОВОРЪ

на

ВАСИЛЪ Х. ВЪЛКОВЪ

ВЪ БРАИЛА ПРЪЗЪ 1843 ГОДИНА

отъ

СТОЯНЪ РОМАНСКИ

UN COMPLOT BULGARE

DE

VASSILI HADJI VOLKOV

À BRAILA EN 1843

PAR

STOJAN ROMANSKY

СОФИЯ, 1922.

Уводни бълѣжки

Въ историята на българскитѣ въстанически движения подиръ прогласяването на Гюлханския хатишерифъ трѣбва да бжде вписано едно широко замислено въстаническо начинание между българитѣ въ Влашко прѣзъ 1843 г., за което въ българската историческа литература не се знае нищо.

То е трето и послѣдно въ редицата български въстанически движения въ Браила¹, които три години подъ редъ, 1841—1843, държеха въ възбуждение духоветѣ на населението въ тоя крайдунавски градъ, поставяха въ тревога влашкото правителство и прѣдизвикваха вниманието и дори намѣсата на прѣдставителитѣ на заинтересуванитѣ държави въ вжтрѣшнитѣ работи на Влашкото княжество. Браила, най-голѣмото пристанище на това княжество на Дунава, като съсѣдниятъ Галацъ въ Молдавското княжество, служеше като огледало за настроението на българското население въ тия ромънски държавици, особено слѣдъ намножението му подиръ руско-турската война отъ 1828—1829 год. Тогава въ Браила, която и безъ това, като пристанищенъ градъ, даваше прибѣжище на всѣки емигрантъ отъ съсѣдната България, безъ огледъ на причинитѣ, които сж го накарали да напусне своето отечество,

¹ Историята на първитѣ двѣ, отъ 1841 и 1842 г., е изложена отъ мене въ двѣ студии, придружени сжщо така съ документи, обнародвани въ сборника на Българската академия на наукитѣ: Браилски историйки 1841—1843. I. Българската въстаническа чета отъ 1841 год. (въ кн. III, 1915) и Заговорътъ на Г. С. Раковски (Георги Македонъ) въ Браила отъ 1842 година (въ кн. XIV, 1920). Понеже Българската академия на наукитѣ, поради настѣпилитѣ изключителни условия за печатане, прѣустанови врѣменно издаването на своя Сборникъ, видѣхъ се принуденъ, за да не се бави повече излизането ѝ на свѣтъ, да обнародвамъ тая студия на това мѣсто, ако и да бѣше приета, ведно съ първитѣ двѣ, още на 1913 г. за обнародване отъ Академията.

се заселиха множество български сѣмейства отъ източна Тракия, особено отъ Сливенъ и отъ околнитѣ градове и паланки, та тоя първостепененъ търговски градъ на долния Дунавъ бѣше добиль, както се изтъква отъ всички съврѣмненници, прѣдимно български характеръ. Нѣма слѣдователно нищо чудно, ако още по онова врѣме тукъ се бѣше образувало огнище, въ което се ковѣха планове за свободата на България и се образуваха чети за извоюване тая свобода. Задачата на Раковски отъ 1842 г. сега поема другъ българинъ, може би пакъ котленецъ, Василь Хаджи Вълковъ.

Забѣлжително е че на тоя именно рѣдъкъ българинъ, борець за свободата на своя народъ, въ българската историческа книжнина, види се съвсѣмъ случайно, се споменува, и то по другъ случай, само името. Описвайки руско-турската война 1828—1829, Г. Димитровъ въ книгата си Княжество България въ историческо, географическо и етнографическо отношение, ч. II, Пловдивъ 1896, стр. 124, казва, че при прѣминаването на рускитѣ войски въ България, наедно съ тѣхъ прѣминали и доброволци българи „подъ командата на капитанъ Георги С. Мамарчовъ Буюклу и капитанъ Васила родомъ отъ Котелъ.“ Полковникъ Краевъ въ своята сказка Въстанията на българитѣ за освобождението отъ турското иго (1396—1877 г.), отпеч. отъ сп. Задруженъ трудъ, г. II, кн. X—XII, София 1904, стр. 29, повтаря, че „по примѣра на миналитѣ войни, отъ българскитѣ доброволци билъ образуванъ още въ Влашко отъ генералъ [така!] Липранди отдѣленъ български отрядъ отъ около 1000 души, подъ командата на капитанъ Георги Стойковъ Мамарчевъ и капитанъ Василевъ [така!], и двамата отъ гр. Котелъ.“¹ И нищо повече.

¹ За тоя отредъ вж. статията на сжщия И. П. Липранди. Отрядъ волонтеровъ-партизановъ въ 1829 году, въ книгага му Особенности войнъ съ Турками, Петроградъ 1877, с. 91—108; срв. сжщо на с. 111 и сл., както и въ съчиненията му: Общая свѣдѣнія объ европ. Турціи, Москва 1877, с. 5 и сл., и Восточный вопросъ и Болгарія, Москва 1868, с. 35 и сл. (= Болгарія, Москва 1877, с. 41 и сл.). Тукъ обаче не се споменува никждѣ нито капитанъ Мамарчовъ, нито капитанъ Василь, а сега се знае положително, че доброволческата команда на Мамарчова била образувана дълго прѣди сформирването на тоя отредъ и независимо отъ него (вж. Ст. Романски, Георги Мамарчовъ и доброволческата му команда отъ 1828—1829 г., СпБАН кн. XXII, 1921, с. 180).

При все това, не токо тъй името на тая личность е поставено наредъ съ името на най-бълъжития българинъ отъ първата половина на 19 столѣтие. Сжщо като Мамарчова — извѣстния „капитанъ Буюкли“ — и „капитанъ Василь“ се явява борець за свободата на своя народъ не само въ похода на руситѣ въ Турция 1828—1829, но и подиръ тая война. Познати сж опититѣ на Мамарчова да организира населението въ България за въстание, единъ пжтъ слѣдъ сключването на Одринския миръ, съ който се тури край на войната (1829), и втори пжтъ въ свръзка съ прѣдстойното оттегляне на рускитѣ окупационни войски отъ Силистра, останали въ тая силна турска крѣпость на Дунава до 1836 г. Нѣколко години по-късно пкъ излиза на сцената „капитанъ Василь“, който крои въстанически планове и дѣйствува за организиране нови освободителни движения между прѣселеното въ Влашко, Молдова и Бесарабия българско население, и то въ свръзка съ прокламирането на речения реформенъ актъ на султанъ Абдуль Меджидъ и слѣдъ Нишкото въстание 1841, най-характерната проява на започналия тогава кипежъ между потиснатото християнско население въ Османската империя.

Нему именно се дължи подготовката и дори организацията на българската въстаническа чета въ Браила прѣзь 1841 г., на чело на която застаналъ, както се установи вече положително, не Раковски, както се отбѣлгъваше отъ нашитѣ историографи, но единъ скоропристигналъ въ Браила сръбски офицеръ Тадичъ, близъкъ на абдикиралия князь Милошъ. Живущъ въ тоя крайдунавски влашки градъ на работа въ търговската кжща на българина Йоница Х. Прокопиевъ и считанъ дори за влашки поданикъ, тоя сжщиятъ Василь билъ прѣвъзходниятъ дѣецъ (*der vorzüglichste Agent*), главниятъ двигателъ (*die Haupttriebfeder*) на размирническото движение между българитѣ отвждъ Дунава, което той отъ дълго врѣме ржководилъ, държейки въ ржцѣтѣ си нишкитѣ на една организация, която имала широки разклонения и разчитала на значителни сръдства въ пари, муниции и хора. Допускало се дори, че той билъ емисаръ, и то твърдѣ дѣенъ, на единъ главенъ революционенъ комитетъ (*comité directeur*) въ Франция. Прѣзь нощта слѣдъ разбиването и разпрѣсването на четата, станало въ момента, когато тя искала да прѣмине Дунава, той успѣлъ съ книгата си на чело на 40 души вѣстаници да избѣга на

два гръцки и единъ английски корабъ. Самъ подслоненъ въ гръцки корабъ, той билъ вземанъ при това подъ покровителството на руския вицеконсулъ въ Галацъ, въ качеството си на нѣкогашенъ руски поданикъ, чието сегашно квалификуване като влашки поданикъ не било достагъчно доказано (вж. моитѣ Браилски историйки 1841—1843. I. Българската въстаническа чета отъ 1841 г. СБНУ III 32, 84 № 11, 112 № 31, 132 № 64; сжщо моитѣ Австрийски документи по Нишкото българско въстание отъ 1841 г. СБНУ XXVI 169—70 № 72 А и Б).¹ Възможно е той сжщиятъ да е билъ прибранъ въ самото руско вицеконсулство въ Галацъ, въ случай че емисарьтъ Макриевичъ, бившъ егерски капитанъ на руска военна служба, уволненъ като майоръ, за когото молдавскитѣ власти имали свѣдѣния, че се криелъ въ руското вицеконсулство въ Галацъ, е нѣкое лъжливо име на подбудителя на браилскитѣ безредици (Браил. ист. I 33, 107 № 26).

Въ безредицитѣ, избухнали въ Браила прѣзъ слѣдната г. подъ водителството на Раковски, за тая личностъ не се

¹ Поради покровителството, което намѣрилъ отъ страна на руското консулство и славата му на дѣятеленъ емисаръ, слѣдитѣ на чиято работа могли да проникнатъ и въ Сърбия, въ дипломатическитѣ срѣди въ Бѣлградъ догаждали за неговото минало и допусkali, че тоя Василь може да е сжщиятъ самозванъ „князь Васоевичъ“ или „Васоевачки“, единъ сжщински авантюристъ, който нѣколко години прѣди това фигуриралъ като генераленъ консулъ или вицеконсулъ въ Новипазаръ, подиръ което се прѣселилъ съ сѣмейството си въ Бѣлградъ. Оставайки послѣдното — жена съ три дѣца — въ крайна бѣдность, той отпътувалъ за Англия, отъ гдѣто не се върналъ вече. Три мѣсеца прѣди браилскитѣ безредици, той се обадилъ отъ Парижъ, като изпратилъ на австрийския консулъ Атанасковичъ едно запечатано съ петъ печата писмо, подписано отъ „князь Васоевачки“, съ молба да нареди да се прѣдаде на „госпожа княгиня Васоевачки“ приложеното, съдържаще единъ записъ отъ 200 талера, и да ѝ се обади, че скоро ще се върне прѣзъ Виена. По тоя случай той писалъ на австр. консулъ, че ще му се удаде случай да покаже привързаността си къмъ австрийския домъ. Речениятъ австр. консулъ Атанасковичъ, комуто се дължатъ тия свѣдѣния, смѣта тоя „князь“ въ всѣко отношение за неспокоенъ, но способенъ човѣкъ. Той е живѣлъ дълго врѣме въ Русия, гдѣто ще да е стоялъ на военна служба. Въ Бѣлградъ биело на всички въ очи, че той при тая си бѣдность могълъ да прѣдприеме такова далечно пътуване, а още повече, че намѣрилъ срѣдства да прѣстои толкова дълго въ Парижъ и Лондонъ (вж. моитѣ Австр. докум., СБНУ XXVI 169—170).

споменува нищо. Очевидно той тогава не ще се е билъ още прибралъ въ Браила.

Затова пъкъ на третата година, 1843, него виждаме отново въ Браила съ обширенъ проектъ за Организирането на българския народъ, както отвъждъ Дунава, така и въ собствената му земя, за въстание, съ което да извоюва освобождението си отъ агарянското иго. Че това ново въстаническо дѣло, прѣдприето отъ „капитанъ Васила“, въ българската историческа литература е съвсѣмъ неизвѣстно, не е никакъ чудно, като се вземе прѣдъ видъ, че то било прѣждеврѣменно разкрито и осуетено, още прѣди да се пристъпи къмъ неговото изпълнение, въпрѣки че е свързано съ името на единъ отъ най-голѣмитѣ български бунтовници отъ онова врѣме, който вслѣдствие на това трѣбвало да прѣкара послѣднитѣ си дни трагично и безславно.

Между това дипломатическитѣ документи отъ онова врѣме, изхождащи изъ Влашко и Молдова, съдържатъ за тоя зговоръ нѣкои свѣдѣния сжщо така подробни, както и за по-първитѣ двѣ български безредици въ Браила, отъ 1841 и 1842. Такива документи се намиратъ и въ Държавната архива (Arhivele Statului) въ Букурещъ.

Задачата на тая студия е да изнесе на свѣтъ документи отъ тоя родъ, като прѣди това се изложи характерътъ и значението на заговора въз основа на фактитѣ, които се съдържатъ въ тѣхъ. За тая цѣль сж използувани и се публикуватъ на първо мѣсто: 1. нѣколко рапорта на австрийския агентъ въ Букурещъ Тимони и 2. нѣколко рапорта (съ приложения) на австрийския агентъ въ Яшъ Айзенбахъ до князь Метернихъ въ Виена, извадени изъ архивата при Министерството на външнитѣ работи въ Виена (Haus-, Hofund Staatsarchiv, Kons.-Ber. aus Bukarest und Jassy). Сетнѣ 3. единъ рапортъ на френския агентъ въ Букурещъ Билкокъ до министра на външнитѣ работи въ Парижъ (Ministère des Affaires étrangères. Paris). Слѣдъ това 4. отбрани документи изъ една официална влашка прѣписка въ Държавната архива въ Букурещъ (Delă pentru bănuiala ce este despre înformarea unui complot la Brăila de Bulgari spre vătămarea liniștei etc. Arhivele Statului, dos. adm. 432/1843) и 5. една публикация въ влашкия държавенъ вѣстникъ „Buletin. Газетъ офіціаль“.

За тоя заговоръ се споменува въ книгата на Vaillant, *La Romanie II*, Paris 1844, p. 435 et suiv., но безъ да се споменува името на неговия организаторъ.

Въ новата ромънска наука сжщиятъ заговоръ е обърналъ вниманието на домашнитѣ историци поради значението си за политическата история на ромънскитѣ княжевства отъ онова врѣме, тъй като въ него сж били замѣсени и видни влашки боляри: враждитѣ между жаднитѣ за власть и тронъ боляри въ Влашко и Молдова и интригитѣ на рускитѣ консули сж двата фактора, които изпълнятъ политическия животъ на крайдунавскитѣ княжевства по онова врѣме. Съ огледъ къмъ това му значение тоя заговоръ на Василь Х. Вълковъ е очертанъ въ студията на Ioan C. Filitti, *Turburări revoluționare în Țara-Românească între anii 1840—1843*, Anal. Acad. Rom., ser. II, t. XXXIV, București 1912, p. 242 et suiv., а сжщо и въ книгата му *Domniile române sub regulamentul organic 1834—1848*, București 1915, p. 298 et suiv. За него споменува и N. Iorga, *Histoire des États balcaniques à l'époque moderne*, Bucarest 1914, p. 293—294.

Изложение

I.

Новият князь и условия за нови безредици въ Влашко. Рани разкрития въ Браила. Слухове отъ Александрия.

Нѣма съмнѣние, че българскитѣ безредици въ Браила отъ 1841 и 1842 г. станаха причина или поне дадоха поводъ за свалянето на кн. Гика отъ прѣстола: тѣ послужиха като силно оръжие въ ржцѣтъ на противникитѣ му въ жестоката критика, на която биде подложена неговата администрация и вжтрѣшното управление на държавата изобщо, а въ сжщото врѣме усилиха взаимното недовѣрие и подозрѣние между него и прѣдставителитѣ на държавата покровителка. Послѣднитѣ, вѣрни на външната политика на руския дворъ, слѣдвана и въ другитѣ балкански княжества, Сърбия и Гърция, открито насърдчаваха амбициознитѣ боляри въ стремежа имъ да създаватъ затруднения на княза, съ цѣль да засилятъ авторитета на своето правителство и правото си на намѣса въ вжтрѣшнитѣ работи на княжеството. Първитѣ пъкъ, жертвувайки дори интереситѣ на своето отечество, охотно се подаваха на подобни интриги за дискредитиране управлението на кн. Гика за да го свалятъ и заематъ неговия тронъ. Идеологътъ на тая опозиция и авторъ на извѣстния враждебенъ адресъ, гласуванъ въ Общото събрание противъ управлението на Гика, Георги Бибеску, биде избранъ на княжеския влашки тронъ, който зае на 30 януари 1843 г.

Очаквало би се, ако дѣйствително причинитѣ за пораншнитѣ безредици се дължеха единствено на лошото управление на кн. Гика или на рускитѣ интриги, че почва за подобни интриги не би сжщесгвувала: падналиятъ князь Гика бѣше вече далечъ отъ прѣдѣлитѣ на своето отечество, а новиятъ

князь бѣше избранъ по желанието и съ одобрънието на руския дворъ.

При все това управлението на новия князь трѣбвало отъ самото начало да отбѣлѣжи въ своитѣ анали единъ български заговоръ, подобенъ на по-раншнитѣ и въ несъмнѣна връзка съ тѣхъ. Причинитѣ сж ясни. Несносното положение на българитѣ въ Турция е подържало у българитѣ отвѣдъ Дунава желанието да не изоставятъ идеята за тѣхното освобождение. Лица, вземали участие въ нѣкой отъ по-раншнитѣ бунтове, се явяватъ на чело на новия заговоръ. Дори срѣдствата за постигане прѣдначертаната цѣль сж сжщитѣ. Ако при това нишкитѣ на тоя заговоръ се прѣплитатъ съ усилията на нѣкой прѣнебрѣгнатъ при избора на новия князь влашки боляринъ да създаде затруднение въ управлението му, дори да го прѣмахне, ако би било възможно, това е сжщо една причина, която смѣната на владѣтеля не могла да уничтожи.

Новиятъ заговоръ билъ откритъ на 2/14 августъ, четвъртъкъ, все въ Браила, а два дена по-късно, на 4/16 августъ, заподозрѣнитѣ били арестувани.

Браилската полиция обаче била прѣдупрѣдена за сжществуването на подобенъ планъ отъ много по-рано. Именно на 15/27 априлъ въ браилската префектура се явилъ нѣкой си Тодоръ Градинарътъ; който, считайки властитѣ „като истински родители“, бързаль да ги увѣдоми и подготви да прѣсрещнатъ нѣкои врѣдни работи (*netrebnice fapte*), които, по неговитѣ понятия, могли да хванатъ коренъ. Тоя Тодоръ Градинарътъ, съ прѣкоръ Сърбу (*Teodor Grădinarul Sîrbu*), който носѣли повечето българи въ Влашко, билъ, както се вижда отъ рапорта на браилския префектъ полковникъ Якобсонъ отъ 27.IV. 1843 (документъ № 24), па и отъ приложеното къмъ тоя рапортъ дознание (такриръ), съдържаще показанията му (док. № 25), българинъ отъ Търново, но влашки поданикъ, и, вече 30 годишенъ, се занимавалъ отъ 10 години насамъ съ градинарство. Отъ показанията на това лице, задържано отъ полицията въ Браила, излизало подозрѣние (*păreere bănuitoare*), че се кроелъ голѣмъ заговоръ отъ българитѣ въ Влашко, съ намѣрение да се наруши спокойствието на жителитѣ. Тая тайна му била открита още

прѣзь миналия м. мартъ Отъ другъ единъ българинъ, Петъръ Ивановичъ Другу (Petre Ivanovici Drugu), който по това врѣме се намиралъ въ Браила. Този послѣдниятъ дошълъ на 19 мартъ ст. ст. отъ Букурещъ въ Браила, и то заедно съ бившия приставъ (tist) на тоя окръгъ, съ редовенъ откриту листъ (revas) отъ букурешката полиция. Въ Браила прѣстоялъ той четири дена, слѣдъ което се върналъ пакъ назадъ въ Букурещъ съ сжщия откритъ листъ, завѣренъ отъ браилската полиция. По това врѣме Петъръ Ивановичъ срещналъ Тодоръ Градинаря и го завелъ да го почерпи едно кафе. Послѣдниятъ се познавалъ съ него още отъ миналата 1842 година, когато дожаждалъ пакъ отъ Букурещъ заедно съ брата на бившия полицмайстеръ Порумбару. Тогава се и сприятелили. На една разходка въ градската градина, въ която ги придружавалъ сжщо другъ единъ българинъ, Тончо, Петъръ Ивановичъ го разпитвалъ за битката съ доброволцитѣ (volintiri), на кое мѣсто сж се били и какъ. Тоя разговоръ обаче не продължилъ дълго, защото Тодоръ Градинарътъ билъ заприказванъ отъ други лица по частни работи, слѣдъ което се и раздѣлили отъ него, а Петъръ Ивановичъ останалъ въ градината и завързалъ разговоръ съ нѣкои офицери. Сега пъкъ Петъръ Ивановичъ почерпилъ Тодоръ Градинаря въ кафенето на долния Желъзь (la cafenea de desuptul Zelis), но тамъ не говорили нищо, а веднага щомъ си изпили кафето, тръгнали си и се разходили до края на улицата. Отъ дума на дума първиятъ казалъ, че се работѣли нѣкои подземни работи (s'ar fi lucrînd pe supt râmînt nişte lucruri), като добавилъ, че наскоро щѣлъ да прати въ Браила двѣстѣ ока барутъ за да се вдигне война. Довѣрието къмъ Тодоръ Градинаря да му открие тая тайна се дължало, по думитѣ му, на това, че го познавалъ отъ миналото лѣто, когато Тодоръ му казалъ, че самъ билъ между българитѣ бунтовници, но се спасилъ, защото работитѣ не били подхванати както трѣбва (treburile nu sã luase cu bune măsuri). Относително разклоненията на заговора той му съобщилъ, че началото му щѣло да бжде въ Букурещъ, сетнѣ въ Крайова и Александрия, съ една дума въ всички градове, гдѣто имало повече българи. Най-голѣмитѣ приготовления щѣли да станатъ въ Букурещъ, отдѣто и щѣло да бжде прогласено най-напрѣдъ въстанието. Приготовлението било наредено по слѣдния начинъ: подѣ

прѣдлогъ, че ще се сѣче гора, въстаницитѣ щѣли да се събератъ тамъ; въ тая гора щѣли да бждатъ приготвени военни дрехи за хиляда души, а останалитѣ щѣли да бждатъ въ форма на кърджалии, защото като кърджалии имало да плячкосватъ въ Букурещъ и въ другитѣ градове; при това къмъ тѣхъ щѣли да се присѣдинятъ, както и въ други случаи при подобни събития, много ромъни. Въстанието било опрѣдѣлено за 1 май, а не по-рано, за да имало врѣме да се раззеленѣе гората. Ако не на първи май, то щѣло да стане въ всѣки случай прѣзъ май, до когато щѣло да бжде всичко побрѣ приготвено, а не като при другитѣ двѣ въстания.

Едноврѣменно съ тия показания, взети безъ каквото и да било насилие въ присѣтствието на самия браилски префектъ полковникъ Якобсонъ, послѣдниятъ, не можейки да ги провѣри по другъ начинъ, а отъ друга страна да не се губи врѣме при подобни важни разкрития, намѣриль за по-добрѣ да изпрати въ Букурещъ самия тѣхенъ авторъ, придруженъ отъ единъ довѣренъ при такива работи чиновникъ. Разслѣдването му въ Букурещъ навѣрно не е дало никакъвъ резултатъ, защото на 12 май департаментътъ на вжтрѣшнитѣ работи го повръща назадъ въ Браила съ заповѣдъ до тамошната префектура да го пусне на свобода подъ гаранция, безъ обаче да прѣстане да упражнява полицейски надзоръ надъ него. Едноврѣменно съ това сжщиятъ департаментъ изпраща до браилската префектура показанията (такриритѣ) на Тодоръ Градинаря и на Петъръ Ивановичъ прѣдъ букурещката полиция, които липсватъ въ дѣлото съ нашигѣ документи (вж. док. № 27).

Не е безъ значение за характеристиката на състоянието на духоветѣ у българитѣ въ Влашко по това врѣме и слѣдниятъ разказъ. Въ свръзка съ разслѣдването на нѣколцина заподозрѣни въ кражба въ града Александрия, явилъ се въ префектурата въ Турну, центра на Телеорманския окръгъ, всрѣдъ който билъ издигнатъ новиятъ български градъ Александрия, нѣкой си Яковаки Вера отъ Гюргево, по народность българинъ. който разправиль, какъ прѣзъ януари 1843 год., като отишълъ по своя работа въ с. Атьрнаць, въ окръга Телеорманъ, мѣстожителство на нѣкой си сердаръ Параскева Сакелари, сжщо българинъ, послѣдниятъ, въ разговоръ по българскитѣ работи, помолиль го да иде да се запише за събиране

пари въ помощъ на българитѣ въ единъ списъкъ, който се намиралъ у българина Никола Чакъра въ Александрия. Когато Яковаки Вера, по съвѣта на речения българинъ, отишълъ въ Атександрия при Никола Чакъра и поискалъ списъка, послѣдниятъ му казалъ, че не знае нищо подобно. Яковаки Вера съобщилъ още, че у Чакъра имало двѣ печатни български книги (*sărți sîrbești*), въ които се описвала храбростта на българитѣ въ миналото и се зовѣли синоветѣ на отечеството къмъ пробуда. Тия книги Чакърътъ челъ на българитѣ, които идвали въ кафенето му (вж. док. № 64, отъ 1.11).

II.

Разкрития на заговора. Рѣшителни мѣрки: арестуване на заподозрѣнитѣ. Участие на влашкото правителство. Имената на арестуванитѣ. Тѣхенъ главатаръ капитанъ Василь Х. Вълковъ.

Тия доноси за движения между българитѣ, отъ двѣ различни покрайнини на Влашкото княжество, наистина не довели веднага до нѣкакви реални резултати, но поне усилили бдителността на влашката администрация, за да подуши и осуети ъврѣме всѣко въстаническо намѣрение у българитѣ, прѣди да бжде пристъпено кжмъ неговото изпълнение.

Именно прѣзъ послѣднитѣ дни на августъ ст. ст. браилската полиция дочува, че въ сжщия тоя крайдунавски градъ Браила се образува зговоръ съ въстаническа цѣль (*cu un chip turburător*). Вслѣдствие на това браилската префектура не се забавила да вземе мѣрки за осигуряване общественото спокойствие, когато се види, че може да се случи нѣщо, а отъ друга страна — да провѣри чрѣзъ полицейски мѣрки тия слухове. Узнало се при това, че нѣколцина българи, замѣсени въ миналитѣ безредици, заедно съ други нови, се готвѣли да прѣдизвикатъ нови смутове (вж. док. № 28). Именно тогава — опрѣдѣля се дори деньтъ 2/14 септември, четвъртъкъ — мѣстнитѣ власти въ Браила успѣли да влѣзатъ въ диритѣ на тия нѣколцина българи, които подъ девиза „За български цѣли“ (*Für bulgarische Zwecke*) събирали пожертвования въ много села въ Влашко отъ българитѣ, тѣхни жители. Заловенъ билъ дори списъкътъ на тия българи (вж. док. № 10). Два дена по-късно, въ сжбота на 4/16 септември, въ 12 ч. по

пладне, браилскиятъ префектъ, слѣдъ като обсѣдилъ въпроса заедно съ командира на тамошния полкъ, наредилъ да изловятъ изведнаждъ всички заговорници, какго и заподозрѣнитѣ, на брой 17 души, което и станало тутакси, безъ ни най-малкъкъ шумъ и най-малко безредие нито при залавянето, нито по-сетнѣ (вж. док. № 28).

Не се знае до колко тия мѣропріятия за прѣдотвратяване българскитѣ безредици въ Браила се дължатъ на директива, дадена отъ централното правителство въ Букурещъ. Отъ официалната прѣписка между браилската префектура и департамента на вжтрѣшнитѣ работи не се вижда, дали дѣйствително влашкото правителство било получило още на 2/14 септември извѣстие, че браилската полиция влѣзла въ диритѣ на единъ заговоръ, който пораждалъ опасения за избухване на недоволство у българитѣ, както е прѣдставилъ работата министрътъ на вжтрѣшнитѣ работи Щирбей, братъ на князь Бибеску, прѣдъ австрийския агентъ Тимони по поводъ на едно запитване отъ страна на послѣдния. Великиятъ дворникъ Щирбей добавилъ още, че въ отговоръ на това съобщение билъ заблѣжилъ на браилския префектъ, какво той счита всѣко избухване отъ страна на българитѣ невѣроятнo, тѣй като нѣщо прѣди петъ седмици господарьтъ получилъ въ Браила тѣхни просби, обѣщаль да удовлетвори основателнитѣ имъ оплаквания и дори назначилъ специална комисия за тая цѣль. Ала при все това въ Браила, като въ всички морски пристанища, има голѣма сбирщина отъ чужди елементи, които, може би, сж готови да използватъ неблагодарността на българитѣ за възбуждане безредици. Тѣкмо затова той далъ нареждане, щото милицията и полицейското тѣло (доробанцитѣ) да се приготвятъ за да бждатъ господари на всѣко събитие, безъ обаче да правятъ шумъ, така че съ явнитѣ си приготовления да не прѣдизвикатъ нѣкое избухване. При това нареждалъ още полицейската бдителность да се удвои (док. № 1).

Тия изявления били направени единъ день слѣдъ като се получило въ Букурещъ първото извѣстие за прѣдприетитѣ въ Браила арестувания, та е възможно да сж стѣкмени съ огледъ къмъ изложенитѣ въ това извѣстие събития. Въ всѣки случай успѣхътъ на браилскитѣ власти могълъ да се счете естествено за активъ на самото влашко правителство, затова и наврѣменното арестуване на „нѣколцина хора бездѣлници“ се приписвало

отъ чуждитѣ прѣдставители на енергичнитѣ мѣрки отъ страна на правителството (вж. док. № 22).

Седемнадесеттѣ души, арестувани още на първия день, били слѣднитѣ: Василь Вълковъ, Барбу Димитровъ, Николаки братъ Прокопиевъ, Жельо Димитровъ, Мавроди (Mavrodís), Георги Зографътъ, Пано Градинарътъ, Илия Фурнаджията (Brutaru), Димитъръ Костоолу (Costulu), Нено Казанджията, Чаушътъ Дюлгерски (Ceaușu Dulgherilor), Василь Ханджията, Стефанъ Юрганджията (Pîrănaru), Панайотъ Кръчмарътъ, Иванчо Хаджи Бѣльовъ, Ставри Ивановъ и Минчо Господиновъ (вж. док. № 29).

Първиятъ отъ тѣхъ, Василь Вълковъ, се обозначава като руски поданикъ, а други двама — Николаки братътъ Прокопиевъ и Димитъръ Костоолу — гръцки поданици (цит. док.). Неточна е слѣдователно информацията на букурешкия австрийски агентъ Тимони, че между арестуванитѣ имало само единъ гръцки поданикъ, сѣщо единъ русинъ (док. № 2), нито на яшкия Айзенбахъ, когато прѣдава свѣдѣнията на молдавскитѣ правителствени крѣгове, че броятъ на арестуванитѣ въ Браила българи — поне въ първия день — възлизалъ на „20 души, между които двамина декорирани съ ордени (Ehrenzeichen) руски поданици“ (док. № 9). Инакъ право е, че арестуванитѣ сѣ най-вече българи — това се вижда и отъ имената, па дори и отъ занятията имъ, — и то такива, които били замѣсени и въ по-раншнитѣ изстѣпления. Отъ другитѣ наши документи не може да се установи, до колко всички показания за заговора се дължатъ дѣйствително на единъ русинъ (ein Russe), който и въ по-раншни случаи е игралъ ролята на издайникъ: между арестуванитѣ нѣма нито единъ русинъ. Въ всѣки случай, едва ли може да има съмнѣние, че издаването на заговора се дължи на подкупи: между друго, за покриване на изразходванитѣ суми „за необходими нужди“ при откриването на заговора били отпуснати отъ държавното съкровище 6000 леи (вж. fol. 209 и сл. въ дѣлото, отъ които сѣ почерпени нашитѣ ромънски документи).

Не бива и дума да става, че тукъ може да се мисли за първия въ списъка, Василь Вълковъ. Наистина, той билъ между тия петима души, които първи измежду арестуванитѣ,

споредъ думитѣ на великия дворникъ Щирбей, направили признания (eingestanden haben, вж. док. № 3). Неговото квалификуване отъ нѣкои като русинъ — „русинътъ Хаджи Вълко Васили“ (der... Russe Hadsî Vulko Wassilie, вж. док. № 17) — е погрѣшно. Отъ другитѣ документи (вж. док. № 3 и 10) се вижда ясно, че той е билъ собствено българинъ, който „се радвалъ на руско покровителство“ или просто билъ „руски поданикъ“ (вж. док. № 69), защото „служилъ нѣкога въ руската армия“, „вземалъ участие въ войнитѣ“, за което билъ сѣщо награденъ съ войнишкия Св. Георгиевски кръстъ, а споредъ други свѣдѣния — и съ „медала за войната отъ 1813 год.“ (така док. № 10 — погрѣшно 1813 вмѣсто 1812!). Именно тоя българинъ, на име Вълковъ (Wolkoff), живущъ въ Браила като руски поданикъ, минавалъ за най-много замѣсенъ. Неговото двойно качество на българинъ и на руски поданикъ стигало за да се повѣрва на опасенията, които се появили вслѣдствие на разкритата въ тоя случай мистерия (вж. док. № 22). На участието му въ руско-турскитѣ войни — навѣрно и двѣтъ, 1806—1812 и 1828—1829, въ които участвувалъ и капитанъ Г. Мамарчовъ — се дължи капитанския му чинъ, както се титулува той въ нѣкои огъ нашитѣ документи: капитанъ Василь Вълковъ (сăpitan Vasile Vîlcul, вж. док. № 69).

Тѣкмо този капитанъ Василь Х. Вълковъ, чието участие въ браилскитѣ безредици отъ 1841 г. ни е вече извѣстно, който при това е дѣйствувалъ навѣрно все съ освободителна цѣль — кога и какъ, това не знаемъ — и въ самитѣ български земи, защото въ документитѣ по слѣдствието се отбѣлзва, че е билъ и въ Македония, се изтъква като главатаръ на бунтовнишкото движение (вж. док. № 69 и 66). Слѣдъ избѣгването си въ врѣме на погрома на въстаническата чета отъ 1841 г., той намѣрилъ прибѣжище въ Русия, отгдѣто дошълъ наново въ Браила нѣщо прѣди една година „по търговски работи“ (док. № 10). Въ сжщностъ, още тогава ще да е замислялъ той новия си планъ. При априлскитѣ разкрития на Тодоръ Градинаря относително едно българско въстание, които безъ съмнѣние стоятъ въ свръзка съ новия заговоръ, той още не излиза на лице. Дѣйствително, тогава още става въпросъ, кой ще бжде главатарътъ, но неговото име, по думитѣ на Петъръ Ивановичъ, не трѣбвало още да се знае, а щѣло да се каже, когато се вдигне въстанието (вж. док. № 25).

III.

Отношения към затворниците. Ходъ на слѣдствието: залавяне нови заподозрѣни и освобождаване невинните. Привръшване слѣдствието и изпращане слѣдственото дѣло въ Букурещъ.

Арестуването на първите заподозрѣни било послѣдвано отъ подробно разслѣждане за установяване виновността на заловените, разпространението и цѣльта на тѣхното начинание. За да се изкажатъ заловените, сега, както и по-сетне, били злѣ измъчвани. Въ това отношение особено се отличилъ нѣкой си майоръ Пазнацки. Тая негова слава се разнесла дори до Гюргево, гдѣто разправяли за това нѣщо и по кафенетата, заявявайки, че ще обадятъ на княза (вж. док. № 66). Мълвата за жестокостите на влашките власти надъ арестуваните прѣкрачила сѣщо границите на Влашко и Молдова и проникнала дори въ печата на съвѣдната монархия на Хабсбургите, въпрочемъ съ оговорка, да се направятъ достояние на влашкия князь, комуго сигурно били съвсѣмъ неизвѣстни (срв. I. C. Filitti, *Turb. revol.* 249 и сл.). Нѣма тогава нищо чудно, ако петима отъ първите арестувани, между които и водителъ Василь Х. Вълковъ, скоро признали своята виновность (вж. док. № 3).

Слѣдствието, което продължило дълго, довело до залавянето на нови лица, заподозрѣни сѣщо въ съучастничество. Нѣкои отъ арестуваните обаче, недълго слѣдъ залавянето имъ, били пуснати пакъ на свобода, тѣй като не могло да се установи нищо противъ тѣхъ (вж. док. № 21). Викани били дори, все въ свръзка съ слѣдствието, и лица извънъ Браила, а сѣщо и извънъ Влашко. За такъвъ единъ, Петъръ Савовъ, исканъ отъ браилската префектура, било наредено (16/23.IX) да бѣде закаранъ подъ стража до Браила и назадъ отъ букурешката полиция (срв. док. № 30). Търсенъ билъ по искане на браилската префектура сѣщо нѣкой си капитанъ Николай Филиповски или Филиповичъ, и то по всички окрѣзи въ Влашко (вж. док. № 31—34). Отъ Галацъ пъкъ, отъ Молдавското княжество, браилската префектура искала, мѣсець подиръ започването на слѣдствието, да ѝ се изпроводи за разслѣждане единъ българинъ, Станчо (*Stanciu Vulgarul*), който, споредъ показанията на нѣколцина отъ разпитаните, билъ много замѣсенъ въ открития заговоръ (вж. док. № 35). Галашката префектура

(rărcălabie) обаче отговорила, че тамошната полиция не могла да установи нищо, което да хвърля подозрѣние върху това лице. При внезапния обискъ въ къщата му и прѣгледа на книжата му, намѣрили се у него само частни писма, по съдържание и духъ несъгласни съ показанията; намѣрили се и десетъ фишека барутъ за пушки и единъ рѣждасалъ ножъ (iatagan). Вслѣдствие на това, и съ огледъ къмъ спокойствието въ града, галашкитѣ власти не могли да изпълнятъ искането на браилската префектура, тъй като прѣдаването на единъ невиненъ човѣкъ би причинило възбуждение на духоветѣ противъ мѣркитѣ на властѣта (вж. док. № 36).

По такъвъ начинъ до къмъ срѣдата на ноември мѣсець ст. ст., когато се привършило слѣдствието, въ браилския затворъ били прибрани 39 души все като такива, върху които падало извѣстно подозрѣние: 17 отъ тѣхъ, слѣдъ като били изслѣдвани и не се намѣрили достатъчно доводи за виновностъ, били освободени, разбира се, подъ достатъчна гаранция. На 18/30 ноември браилската префектура изпраща до департамента на вжтрѣшнитѣ работи докладъ за резултатитѣ отъ слѣдствието, извършено въ присѣдствието на префекта на окръга, окръжния прокуроръ и градския протопопъ, именно показанията (tacrirurile) на обвиняемитѣ и заключенията на слѣдствената комисия, както и списъка на едната и другата категория заподозрѣни (вж. док. № 38). Както докладътъ на браилския префектъ полковникъ Якобсонъ съ слѣдствието на обвиняемитѣ, така и списъкътъ на задържанитѣ въ затвора и на Освободенитѣ поради недостатъчно установена виновностъ, биль прѣпратенъ отъ департаменга на вжтрѣшнитѣ работи до князь Бибеску, за да се издаде заповѣдъ за дѣйствие (вж. док. № 39). Вслѣдствие на това единиятъ и другиятъ документи липсuvatъ въ използуваното отъ насъ дѣло съ ромънски документи, та не могатъ да се знаятъ нито имената и качествата на подведенитѣ подъ слѣдствие лица, нито да се използуватъ тѣхнитѣ първи показания.

За по-голѣма сигурностъ, арестуванитѣ по тоя заговоръ били прѣдадени на команзира на 1-и полкъ и поставени отъ начало въ казармата на влашката милиция въ Браила (вж. док. № 10). Прѣдлогътъ биль, че въ затвора нѣмало мѣсто.

За цѣлѣта трѣбвало да се употреби едно отъ помѣщенията на казармата. Тя обаче и безъ това била тѣсна, а сврѣхъ всичко задържане имъ въ Браила продължило много дълго. Когато единъ отъ арестуванитѣ се разболѣлъ, завързаль се споръ между префектурата и военнитѣ власти, гдѣ да се цѣри: командирѣтъ на полка писалъ на префекта да прибератъ болния въ градската болница, но получилъ отказъ, понеже, като прѣдаденъ на военнитѣ власти, трѣбвало да бжде пратенъ въ военната болница, гдѣто сжщо било тѣсно. По поводъ на това военнитѣ искали да се освободятъ отъ тая тежестъ, отнесли въпроса до щаба на армията въ Букурещъ, отъ гдѣто дѣйствували прѣдъ депаргаментата на вжтрѣшнитѣ работи да нареди да се взематъ затворницитѣ отъ казармата (вж. док. № 44). Край на спора билъ туренъ тепърва, когато затворницитѣ били дигнати за Букурещъ.

IV.

Странични свѣдѣния за заговора: прѣдполагаемата дата на избухването му, прѣдохранителни мѣрки, спокойствието запазено. Подозрѣние, че браилскитѣ власти прѣувеличаватъ значението му. Положението въ Галацъ. Опасения за разширение на движението въ цѣлото княжество. Слухове за руска намѣса.

Слухѣтъ за разкритието на новия заговоръ и залавянето на заподозрѣнитѣ въ съучастничество не само поставилъ въ тревога населението въ Браила, но се и разнесълъ бърже въ столицата и по цѣлото княжество. Той прѣминалъ сжщо прѣзъ границата въ Молдова. Това било толкова по-възможно поради близкото съседство на двата долнодунавски града, Галацъ и Браила, между които сжществували и по онова врѣме, въпрѣки граничитѣ прѣчки, най-живи сношения между жителитѣ. Галацъ тогава още е билъ по-значителенъ градъ отъ Браила и консулскитѣ власти отъ послѣдната, поради далечното разстояние и невъзможността за бързото разбирање съ Букурещъ, били зависими отъ тия въ Галацъ. Затова отъ чуждитѣ прѣдставители на заинтересуванитѣ държави по-добрѣ освѣдомени въ подробноститѣ на браилскитѣ събития били ония въ Галацъ и Яшъ, отколкото тия въ Букурещъ.

Тъкмо отъ тѣхъ се узнава, че съзаклетницитѣ били опрѣдѣлили бунтѣтъ да стане прѣзъ нощѣта на 8/20 септември —

на празника Малка Богородица. Като подушили, че властитѣ ги подозиратъ въ тѣхнитѣ намѣрения, тѣ наредили да ускорятъ работата си и да пристѣпятъ къмъ дѣйствиe на 5/17 септември — недѣля. День прѣди това обаче били арестувани нѣколцина отъ водителитѣ на въстаническото прѣдприятие и по тоя начинъ планътъ имъ билъ осуетенъ (док. № 18). Опрѣдѣлената първоначално дата 8/20 септември все пакъ се очаквала съ тревога. Но и тая нощъ минала спокойно, за да се даде вѣра на другъ единъ слухъ — че за цѣлѣта билъ опрѣдѣленъ Кръстовдень, 14/26 септември. Въ свръзка съ всичко това полицията продължавала непрѣстанно своитѣ дирения и не ослабвала прѣдпазителнитѣ си мѣрки. Още отъ часа на първитѣ арестувания мѣстната милиция била задържана въ казармата и правѣла чести патрулирзния изъ града. Сабитѣ и щиковетѣ били наострени. Вечеръ отъ 7 ч. насетнѣ не се позволявало никому да излиза безъ фенеръ на улицата (вж. док. № 10). Очаквало се дори пристигането на конница отъ 400 души за усиление гарнизона. Полицията пѣкъ обнародвала заповѣдъ, съ която се заповѣдвало, всички жители да прѣдадатъ оржжията си на полицията вжтрѣ въ петъ дена, слѣдъ което ще се пристѣпи къмъ общо прѣтрѣсване на домоветѣ и неизпълнитѣ заповѣдѣта ще бждатъ наказани (док. № 16). Прѣди това още заговорътъ трѣбвало да се счита, поради взетитѣ прѣдпазителни мѣрки, за осуетенъ. Сжществувало опасение само, да не би въ прѣдполагаемитѣ за избухване на бунта дни, Богорсдица или Кръстовдень, да настанатъ безредици и по други мѣста на Влашко и въ България (срв. док. № 13 отъ 7/19.IX). Но и то не станало. Благодарение на това, че властитѣ въ Влашко и въ Молдова непрѣстанно напрѣгали вниманието си за запазване спокойствието, послѣдното дѣйствително не било нарушено (док. № 15 отъ 13/25.IX).

Изобщо, двѣ седмици подиръ откриването на заговора, австрийскитѣ консулски агентъ въ Браила, Сгардели, могълъ съ пълна увѣреностъ да съобщи на австрийското консулство въ Галацъ, а отъ тамъ въ Яшь и Виена, че спокойствието въ Браила било наново въстановено и нѣмало вече опасностъ отъ нищо (вж. док. № 21). Управляващиятъ галашкото консулство Сивертъ пѣкъ могълъ да потвърди едно пораншно свое съобщение (вж. док. № 12), че и въ България господствува пълно спокойствие, както и въ Влашко и Молдова,

но при все това властитѣ въ двѣтѣ послѣдни провинции още не сж прѣустановили бдителността си (док. № 20 отъ 1.X). Вече седмица по-късно австрийскитѣ агенти Тимони отъ Букурещъ праща въ Виена успокоително съобщение, че въ Браила цари пълно спокойствие (док. № 4).

Впрочемъ, още на шестия день подирѣ арестуването на първитѣ заподозрѣни, сжщиятѣ Тимони докладвалъ, че до това врѣме въ Браила било всичко тихо, като добавялъ, че е възможно тамошнитѣ власти да сж дали прѣголѣмо значение на доносничествата (Angebereien), та по тоя начинъ напусто възбудили голѣмъ шумъ (док. № 2 отъ 10/24.IX). А и въ близкия Галацъ все по сжщото врѣме допускали, че открититѣ тамъ дири отъ вѣстаническа пропаганда били работа повече на тамошнитѣ граждански чиновници и офицери отъ милицията, които ламтѣли за награди като полученитѣ слѣдъ потушването на по-раншнитѣ безредици, ако и да не могло да се отрече, че чужди емисари се старали неуморно да влияятъ върху населението по долния Дунавъ. При това знаело се е, че по това врѣме въ България, отгдѣто почти всички турски войски били отдрѣпнати къмъ Одринъ, е било най-лесно за народа да дигне масово вѣстание (виж. док. № 12).

Спокойствието и редѣтъ не били нарушени и въ близкия молдавски градъ Галацъ, който по етничния си съставъ не се различавалъ много отъ своя влашки съсѣдъ и съперникъ, та прѣдставялъ не по-лоши условия за безредици отъ рода на браилскитѣ. Споредъ увѣренията на молдавското правителство, вземени били, както и при по-раншнитѣ подобни случаи, необходимитѣ мѣрки за да се прѣдотврати и посрешне всѣки смутъ на обществения редъ и сигурность, въ случай, че би се появилъ тамъ (док. № 9). Щомъ била увѣдомена отъ браилскитѣ мѣстни власти за станалото, галашката префектура счела за своя длѣжностъ да вземе веднага прѣдпазителни мѣрки. Молдавската милиция въ града — която въпрочемъ се състояла отъ двѣ роти пѣхота, всѣка отъ по сто души, третината отъ които постоянно лежали въ болницата, и отъ тридесетъ конника, — била задържана въ казармата и усрѣдно се пращали нощни патрули изъ града. Внѣ отъ това, двадесетина души отъ българитѣ въ Галацъ, по занятие градинари, били отстранени отъ града и изпратени въ Вадень, село, разположено на половината пѣтъ между Галацъ и Браила (док. № 10).

Голѣмитѣ опасения за разпалването на ново въстаническо движение, не само въ Браила, но и въ цѣлото Влашко княжество, па и по-нашироко, се подхраняли както отъ споменитѣ за събитията отъ изгеклитѣ двѣ години, така и отъ особения етниченъ съставъ на населението въ това княжество. Споменатиятъ вече Сгардели изтъква въ рапорта си до австрийското консулство въ Галаць по тоя поводъ, че въ Влашкото княжество има голѣмъ брой хора, които произхождатъ отъ България и отъ други провинции отвъдъ Балкана и които отъ дълго врѣме сж заседнали въ Влашко. Това сж найвече хора, избѣгали вслѣдствие на по-раншнитѣ жестокости на турцитѣ, затова и до днесъ още хранятъ твърдѣ голѣма умраза срѣщу тѣхъ. Тая омраза е още по-силна у населението отъ български произходъ (каквото има особено много въ Браила). Можело слѣдователно да се прѣдвижда, че едно ново избухване на бунта въ Браила било въ състояние да разпали страшенъ пожаръ на общо въстание въ Влашко и въ България (док. № 13).

При такива условия и съ огледъ къмъ особеното политическо положение на княжеството между силата владѣтелка, Турция, и силата покровителка, Русия, намирали почва за разпространение най-разнообразни слухове. Така въ Букурещъ още първата вѣсть за случилото се въ Браила възбудило ново безпокойствие въ обществото и станало причина, споредъ както донася Тимони на кн. Метернихъ, за най-различни слухове. Найдостоенъ отъ тѣхъ за споменуване е слухътъ, че това движение въ Браила било собствено подбудено да оправдае едно възможно нахлуване (einen allfälligen Einmarsch) на руситѣ въ княжествата (док. № 1 отъ 6/18.IX). Десетина дена по-късно сжщиятъ Тимони отбѣлѣзва, че въ обществото все още царя духъ на безпокойство, подхранванъ отъ мистерията на новитѣ браилски събития, както и отъ много други слухове: лъжливиятъ слухъ за нахлуване на руски войски е господстващъ, а при това владѣе и обща досада (док. № 3). Тоя слухъ, видоизмѣненъ въ форма, че отъ руска страна били направени приготовления за прѣминаване на р. Прутъ, билъ до толкова упорито разпространяванъ, че букурешката официална газета се видѣла принудена да го опровергае. Въ Браила пѣкъ той достигналъ въ форма, разправяна навсждѣ въ частни разговори,

че собствено отъ Букурещъ поискали отъ руското правителство да изпрати военна помощъ за запазване реда въ страната (док. № 16).

V.

Резултатитѣ отъ слѣдствието се пазятъ въ тайна. Участие на руския вицеконсулъ въ слѣдствието. Планъ и цѣль на заговора, по свѣдѣния отъ букурешкото правителство. Планътъ и разклоненията му, споредъ свѣдѣнията на молдавското правителство и тамошнитѣ консулски власти. Резултати отъ обискитѣ. Заговорътъ нѣмалъ политически характеръ.

Условията за подхранване на подобни слухове били особено благоприятни поради възприетия отъ влашкото правителство способъ, резултатитѣ отъ слѣдствието, което продължило впрочемъ доста дълго, да се пазятъ въ най-голѣма тайна. Дори чуждитѣ консулски власти не били освѣтявани. Изключение правили, разбира се, рускитѣ, които поради особеното положение на държавата, която прѣдставявали, вземали едва ли не ржководно участие въ управлението на страната. Нѣма слѣдователно нищо странно въ това, че рускиятъ вицеконсулъ отъ Галаць, Кола, акредитиранъ въ сжщото качество въ Браила, държалъ тамъ често тайни съвѣщания съ прѣдставителитѣ на гражданскитѣ и военни власти (вж. док. № 10). Спомена се вече за оплакването на австрийския агентъ въ Букурещъ, Тимони, отъ министра на вжтрѣшнитѣ работи Щирбей и отъ руския консулъ Дашковъ, които не му съобщавали нищо за проявения духъ на вълнение въ Браила, та трѣбвало самъ да моли първия за обяснение. Той узналъ отъ него само толкова, че полицията въ Браила била попаднала въ диритѣ на единъ заговоръ, арестувала нѣколко лица, заплетени въ него, и така успѣла да изпревари всѣко избухване на недоволство отъ страна на българитѣ, за каквото сжществувало доста основателно опасение (вж. док. № 1). Нѣколко дена по-късно той докладвалъ нѣщо, равнозначно съ пълно невѣдѣние — че разпититѣ на арестуванитѣ въ Браила не дали до сега никакъвъ резултатъ (док. № 2). Той дочуль обаче, че петима отъ арестуванитѣ били направили признания. Запитвайки вел. дворникъ Щирбей, какво сж признали тия петима затворници, получилъ отговоръ, че се признали за виновни, но въ какво собствено — самъ министрътъ не могълъ да знае. Естественъ е

тогаза изразътъ на очудването му, че въ толкова кратко врѣме толкова малко свѣтлина се е получила (док. № 3 отъ 17/29. IX). Седмица по-късно — пакъ нищо повече отъ това, че слѣдствието въ Браила продължава, безъ да се знае нѣщо по-точно (док. № 4 отъ 24. IX 6. X). Тепърва слѣдъ изтичането на цѣль мѣсець отъ залавянето на бунтовниците, той можель да узнае и да съобщи въ общи черти, че слѣдствието въ Браила, споредъ направенитѣ признания, дало до сега за резултатъ, че заговорническата сбирщина възнамѣрявала да подпали града на нѣколко мѣста и въ възбуждения по тоя начинъ смуть (*Verwirrung*) да плякосва, а слѣдъ това да избѣга прѣзъ Дунава въ Турция. Правителството допускало, че отъ врѣмето на пораншнитѣ безредици въ Браила сжществували дири отъ планомѣрно българско побратимяване (*Spuren einer bulgarischen planmässigen Verbrüderung*), и затова, по думитѣ на вел. дворникъ Щирбей, се виждало принудено да не се задоволи съ резултатитѣ отъ слѣдствието и да положи всичкото си старание и бдителность да се освѣтли едно подобно влияние, ако то дѣйствително сжществува (док. № 5 отъ 9/21. X).

Това се съгласявало донѣгдѣ съ свѣдѣнията на молдавското правителство, съобщени на австрийския агентъ въ Яшъ, Айзенбахъ, — и то само нѣколко дена подиръ залавянето на заподозрѣнитѣ лица въ Браила, — че послѣднитѣ принадлежали едно дружество „За подкрѣпа на българското дѣло“ (*Gesellschaft „Für Förderung der bulgarischen Zwecke“*), чиито членове възлизали на 400 души (док. № 9, срв. и док. № 10). Чуждитѣ прѣдставители въ Молдова могли да събиратъ свѣдѣния найвече чрѣзъ своитѣ агенти въ Браила, въпрѣки че по съвѣщанията на руския подконсулъ Кола съ главитѣ на браилскитѣ граждански и военни власти да се пазѣло най-голѣмо мълчание, и дори нѣщо повече — че префектътъ на галашкия окръгъ, Георги Гика, билъ помолень отъ руския подконсулъ да не съобщава въ Яшъ нищо по тая случка, която се считала незначителна, за да не се разпространява въ чужбина въ прѣувеличенъ видъ (док. № 10). При все това въ Яшъ тогава още знаяли, че цѣльта на бунтовниците била да запалятъ града отъ четири страни и да го направятъ огнище на убийство и обиръ, и мислѣли, че за това нѣщо допринесло много желанието за отмъщение за осуетения въ началото

на изтеклата година подобенъ планъ и за убититѣ при тия събития тѣхни съотечественици (вж. док. № 9). По опрѣдѣлено е въ това отношение първото съобщение на австр. консулски агентъ Сгардели, споредъ което бунтовниците имали на умъ отъ самото начало да нападнатъ казармата, да обезоржжатъ гарнизона и да се добератъ до оржжието — планъ, осуетенъ отъ прѣждеврѣмненното разкритие на заговора (док. № 13). Неговитѣ по-нататъшни свѣдѣния, поради най-строгото мълчание, пазено отъ мѣстнитѣ влашки власти и на добрѣ освѣдомения руски подконсулъ Кола, сж черпени отъ мѣлвата (Hörensagen) (док. № 15). Споредъ тѣхъ, въ резултатъ отъ слѣдствието се установило, че съзаклетието имало сжщо многобройни съучастници, главно въ Букурещъ, Крайова, Зимница, Калафатъ и по други мѣста, гдѣто живѣятъ българи. Въ Браила бунтовниците имали прѣди всичко планъ да запалятъ единъ ханъ, собственостъ на началника на гарнизона полковникъ Харбацки, всрѣдъ града. Тогава естествено частъ отъ войската щѣла да бжде пратена на помощъ. Съзаклетниците щѣли да използватъ тоя благоприятенъ моментъ и частъ отъ тѣхъ, скрита близо до казармата, щѣла да проникне въ нея, да вземе оржжието, и тогава щѣли да запалятъ града (док. № 17). Тѣ имали при това намѣрение да подложатъ на страшни мъчения всички ония, у които се прѣдполагало, че има пари, и които не би желали да ги дадатъ доброволно (док. № 18). Допускало се още, че бунтовниците имали складъ отъ барутъ и оржжия (док. № 17).

Впрочемъ, още при първитѣ обиски по домоветѣ полицията намѣрила извѣстно количество оржжия (eine Partie Waffen), що конфискувала (док. № 10). Дори великиятъ дворникъ Щирбей и рускиятъ консулъ Дашковъ не скрили отъ австр. агентъ Тимони, че въ Браила били намѣрени напослѣдъкъ нѣколко качули (Hauben) и брони (Panzer), обковани съ желѣзо (док. № 3). Сгардели обаче съобщава, че браилската полиция, чиито дѣятелни търсения на прѣдполагаемия складъ отъ оржжия и муниции първоначално не постигнали желанія резултатъ, успѣла най-сетнѣ да го намѣри въ избата на жилището на Василь Х. Вълковъ. Между тѣхъ се намѣрили много добрѣ изработени ризници отъ желѣзна тенекия, подплатени при това съ вълна и облѣчени съ ленено платно, за да не могатъ да се познаятъ лесно, сетнѣ обикновени калпаци,

подплатени съ желѣзна тенекия и особени, кукоподобни, силно наострени инструменти, които могли да бждатъ употребяни като хелебарди (док. № 18).

Изобщо, до колкото могло да се узнае по частенъ пжть, чрѣзъ собственъ разпитъ за резултатитѣ отъ слѣдствието, било се установило при послѣдното, отъ показанията на дѣйствително виновнитѣ, че политическиягъ характеръ, който първоначално се приписвалъ на тоя заговоръ, въ сжщностъ не сжществувалъ. Види се, че самитѣ съзаклетници гледали да разпространяватъ такова мнѣние, за да заблудятъ както властѣта, така и обществото, и да се покажатъ толкова пострашни (док. № 21). Разбойническиятъ ударъ върху Браила билъ обаче сигуренъ, така, че ако да не се било успѣло да се осуети о врѣме неговото изпълнение, то нещастieto, което щѣло да сполѣти тоя градъ, би било неопикуемо. Могло дори да се прѣдвижда, че ако бунтовницитѣ били успѣли въ Браила, щѣли да бждатъ опитани подобни вѣстания и въ други области — това е смисълътъ на общото убѣждение за голѣмото разпространение на съзаклетието (док. № 21).

VI.

Политически характеръ на заговора: цѣль — да се убие кн. Бибеску; показания на Василь X. Вълковъ въ тоя смисълъ прѣдъ руския вицеконсулъ Кола. Постепенно измѣнение на първоначалния планъ; ролята на Константинъ Суцу. Четири завѣри (етерии) — ромънска, сръбска, българска и гръцка. Водители на движението.

Мнѣнието за политически характеръ на заговора се дължи на едно тайно признание (un tacir tainic), направено отъ заловения главатаръ на съзаклетницитѣ, Василь X. Вълковъ, прѣдъ руския подконсулъ Кола, прѣписъ отъ което намираме въ дѣлото съ ромънскитѣ административни документи (вж. док. № 67). Като руски поданикъ — консултътъ го именува „арестуваниятъ руски поданикъ Василь Вълковъ“ (suditui rusesc arestuit Vasile Volcu) — той пожелалъ частно да му открие нѣщо, което замълчалъ прѣдъ слѣдствената комисия, а именно, че заговорътъ първоначално билъ тъкменъ за постигане чисто политически цѣли въ Влашкото княжество.

Василь X. Вълковъ разправилъ, че нѣкой си Петъръ Грофу (Petre Grofu), който въ други документи се прѣкоросва

Гарофи (Garofi, вж. напр. док. № 68), именно Петъръ Ивановичъ Гарофи (Petre Ioanovič Garofi, док. № 71), дошълъ отъ Букурещъ „по Великдень“ (în vremea paștelui), посѣтилъ го у дома му и му говорилъ да се приготвятъ за „завѣра“, съ цѣль да убиятъ владѣещия князь Георги Бибеску при връщането му отъ Цариградъ и прѣминаването му прѣзъ една гора, гдѣто щѣли да бждатъ събрани съзаклетниците (zavergii) съ нѣколцина цигани на болярина Суцу. Послѣдниятъ билъ натоварилъ Петра Ивановичъ да организира работата, давайки за цѣльта единъ милионъ (un milion de bani), пратилъ го въ Браила да намѣри хора способни за завѣрата, а сѣщо и въ Каракалъ и въ Букурещъ трѣбвало да се погрижи за събиране българи, та да бждѣлъ броятъ имъ позначителенъ. Вистиерътъ Андрей билъ опрѣдѣленъ да приеме хората, събрани въ една гора при мошията. Обѣщаль му при това пари, колкото би му били нуждни.

Агентътъ за организирането на това политическо съзаклетие въ страната, който се явилъ при Василь Х. Вълковъ за да спечели съдѣйствието му, е безъ съмнѣние сѣщиятъ Петъръ Ивановичъ — „Другу“, — който бѣше дохождалъ въ Браила на 19/31 мартъ и чийто разговоръ съ браилския българинъ Тодоръ Градинаря за вдигане размирици биде издаденъ отъ послѣдния на браилската полиция още прѣзъ априлъ (вж. поторѣ на стр. 10 и сл.). Въ тоя разговоръ наистина било дума за вдигане въстание въ всички влашки градове, гдѣто живѣятъ повече българи, центрътъ на което щѣлъ да бжде Букурещъ; въстаницитѣ дѣйствително трѣбвало да се събератъ въ една гора; цѣльта имъ обаче щѣла да бжде да плячкосватъ въ Букурещъ и други градове, и то ведно съ ромънитѣ, които се присѣдинятъ къмъ тѣхъ. За убиване или сваляне на княза не ставало нито дума, дори опрѣдѣленото врѣме — мѣсець май — не отговоряло на плана за убиване княза при връщането му отъ Цариградъ.

Такава една конкретна цѣль, насочена противъ държавния глава на Влашкото княжество, не излиза на явѣ и отъ показанията на заловенитѣ съзаклетници — поне въ извадкитѣ отъ тѣхъ, направени единъ мѣсець подиръ откриването на заговора и спазени между нашитѣ документи (вж. № 67—71), не се говори за подобна цѣль. Въ показанията на самия Петъръ Ивановичъ Гарофи, които съдържатъ толкова много свѣдѣния

за характера и разпространението на въстаническото начинание, не се открива нищо подобно дори тамъ, гдѣто става дума за вистиера Андрей Дешу, наемателъ (arendaş) на споменатата мошия на вел. боляринъ Константинъ Суцу, и за паричнитѣ суми, които давалъ на организаторитѣ на въстанието.

Между това, отъ едно недатувано и съ неотбѣлѣзанъ производъ изложение (relație) на това, което се знае върху тия събития отъ споразумѣнията съ нѣкои отъ разположенитѣ да взематъ участие въ завѣрата лица (вж. док. № 64), се разкрива, че първоначално сѣществувалъ подобенъ планъ, но слѣдъ врѣме билъ видоизмѣненъ, и то, може би, до тамъ, че на новопосветяванитѣ не е било потрѣбно да се изтъква тая специална цѣль, тѣй като тя се постигала покрай другитѣ задачи, които имали въ тоя случай това прѣдимство, че могли да привлѣкатъ повече привърженици.

Въ това изложение се казва изрично, че се опрѣдѣляло приготвяваната революция да започне съ убиването на господаря. Сетнѣ обаче, въпрѣки че тая мисль не била изоставена, планътъ приврѣменно билъ измѣненъ и съучастницитѣ се заели да я постигнатъ съ други срѣдства, като всѣки отъ тѣхъ пристѣпилъ къмъ опрѣдѣлената си задача. Но обстоятелствата по отношение на тѣхното дѣло, споредъ инструкциитѣ, които се давали отъ болярина Суцу и другитѣ водители (сăpetenii), отъ день на день измѣняли политическия си образъ. Пригответни за всичко, тѣмъ нищо не бъркало да пристѣпятъ къмъ дѣйствиe, само чакали съ нетърпѣние да узнаятъ, че въстанието е започнало и на Балканитѣ: че Хаджи Христо — сигурно извѣстниятъ отъ гръцката завѣра, гръцкото освободително въстание, герой Хаджи Христо отъ Пловдивско¹ — е тръгналъ за Македония,

¹ „Хаджи Христо отъ пловдивская села“ — Г. С. Раковскій, Горскій пѣтникъ 231. „Славный и храбрѣйшый Х. Христо, кому дѣла самъ гръцкій народъ съ възторгъ проповѣда“, който „послѣ же Хаджи Михалѣ“ — българинъ отъ Коприщица, създателъ на първата конница въ Гърция, съставена все отъ българи — „стѣпи на негово мѣсто прѣдводителъ на българскій полкъ, а и нѣколко пѣти ся упрѣдѣлява главниъ военачалникъ надъ гръцкое войнство“ (пакъ тамъ, заб. 2). И д-ръ Ив. Селимински споменува между участвуващитѣ въ гръцкото въстание българи, „Хаджи Христо и неговитѣ другари отъ Ниса“ (вж. Библиотека „Д-ръ Ив. Селимински“, кн. I, стр. 83). Срв. още Иречекъ, Исторія Болгарь, стр. 679, заб. 6; Г. Димитровъ, Княжество България, ч. II, стр. 111, 119; и др.

а Николай Кефала и Хаджи Йорданъ сж пристигнали въ „Ница“ и Нишъ, както и въ Тесалия. Забавянето му обаче имъ се обяснявало отъ страна Суцу и другитѣ водители съ това, че въ Цариградъ и Виена, споредъ увѣренията, които имали, ставали разисквания по тия въпроси. Измѣнили се и позивитѣ (proclamațiile), които се разпространявали въ княжеството посрѣдствомъ апостоли (propoveditori), и то веднага слѣдъ завръщането на Конст. Суцу отъ мошияга му Путинею (при Гюргево). Ако и да спазвали характера на първитѣ, но въ тѣхъ се добавяло още — съ цѣль да се обезнадеждятъ собственицитѣ и прѣдизвика движение въ Общото събрание — за прѣдстояще залагане страната на московцитѣ; за обезнадеждване на народа пѣкъ се говорѣло, че милионниятъ заемъ за изваждането на страната отъ робство щѣлъ да бжде натоваренъ върху данъка на ромънския селянинъ. Засѣгалъ се и болниятъ въпросъ за монастирскитѣ мошии. Очаквало се, вслѣдствие на всичко това, да може да се подготви една обща революция, която, като се започне отъ чужденци съ разбойнически дѣяния и като се присъединятъ сетнѣ къмъ тѣхъ самитѣ ромъни, да се застраши живота на господаря и да си издѣйствува народътъ желаното. Въ сжщото врѣме ромънскитѣ народъ ще се прояви като единъ народъ отъ най-размирнитѣ; по тоя поводъ Русия ще навлѣзе въ княжествата и тогава ще може да постигне всѣки народъ, споредъ заслугитѣ, освобождението на страната си съ помощта на Русия. Всичко това било изложено най-ясно и най-просто отъ страна на Костаки Мустаковъ на български, сръбски и ромънски, за да се разнесе изъ страната отъ агитатори, за разяснение на народа. Водителитѣ на революцията изтъквали сжщеврѣменно, че подбудителка и покровителка на революцията била Русия; Австрия и Англия не само че не били равнодушни, но и подбуждали тия работи. Сжщитѣ се самооблъщавали, че били единодушни, и по тая причина вървѣли напредъ. Тѣ знаяли дори, че господарътъ не ще дойде прѣзъ Гюргево и че веднага, щомъ пристигне, ще освободи тѣхнитѣ братя отъ Браила, та чакали само официално извѣстие, дали ще трѣгне той веднага или ще се бави още въ Цариградъ. Отъ Букурещъ били заминали за Цариградъ двойни куриери, както отъ английското консулство, така и отъ австрийското агентство, съ свѣдѣния за условията, въ

които се намирала страната, и че общественото мнѣние не могло да търпи княза, защото билъ прѣданъ на Русия и гледалъ да прѣдаде страната си.

Въ свръзка съ това изложение стои единъ списъкъ на лица (док. № 65), които се отбѣлѣзвали като главатари на тая обща революция въ страната и такива, които се надѣвали на успѣха ѝ, всѣки споредъ схващанията си, защото се раздѣляли на четири „етерии“ — ромъни, сърби, българи и гърци.

Списъкътъ съдържа имената на 53 души, между които — не на първо, но не и на послѣдно мѣсто — стои Василь Вѣлковъ, единственъ отъ числото на заловенитѣ въ Браила бунтовници, както и вистиерътъ Андрей Дешу. Тукъ е поменатиятъ по-горѣ Николай Кефала или, по точно, Николай Василиу Кефала, за когото се казва, че билъ заминалъ прѣзъ Фокшанъ и Галацъ „за Ница и Нишъ“, сжщо и Костаки Мустаковъ — секретаръ на сръбската етерия, за когото се потвърждава, че се занимавалъ съ изработването на една писмена „декларация“, въ която се опрѣдѣляла цѣльта имъ и се излагала прѣдъ обществото причината на озлобението. Тоя Костаки Мустаковъ билъ братъ на единъ отъ найвиднитѣ и влиятелни българи търговци по онова врѣме, Димитъръ Мустаковъ въ Букурещъ, много почитанъ отъ влашкото правителство и отъ чуждитѣ прѣдставители въ Влашко, сжщия, който година по-рано, въ свръзка съ разкрития заговоръ на Раковски, бѣше клеветенъ отъ фамозния прѣдставитель на българската емиграция въ Влашко и Молдова прѣзъ първата половина на миналото столѣтие — „български депутатъ“ или „депутатъ болгарской націи“ — Атанасъ Н. Нековичъ като единъ отъ главнитѣ подбудители на размирнишкитѣ движения между българитѣ изобщо (вж. Заговорътъ на Раковски 1843, стр. 73). Другъ братъ тѣхень, Христофоръ Мустаковъ, личи сжщо въ нашия списъкъ. Въ него срѣщаме и името на „Панко Христя“, именно Панко Хаджи Христовъ,¹ сжщо така виденъ и почитанъ българинъ, противъ когото все така интригувалъ споменатиятъ Нековичъ (вж. пакъ тамъ, стр. 73 и сл.). Васибеки Хаджи Бакалогу трѣбва да е братътъ на онзи Бакалогу отъ Гюргево, който е разправялъ нѣкои работи за събитията въ Браила и за когото

¹ Той е навѣрно сжщиятъ „български войвода Хаджи Христо Панка“ отъ врѣмето на завѣрата на кн. Ипсиланти (1821), за когото говори Иречекъ, Ист. Болг. 678.

се споменува въ единъ доносъ отъ Гюргево (вж. док. № 66, т. II и XII). Като главатаръ на българската завѣра (сăpetenie la eteria Bulgarilor) се сочи въ тоя списъкъ единъ Никола Папамина, а секретаръ неговъ — нѣкой си Живко. Въ кореспонденция съ сжщия Папамина стоялъ Чакърътъ (Seacărul), търговецъ отъ Браила. Отбѣлѣзва се и единъ Тоне Булгару отъ Гюргево и другъ — Алекси Булгару, безъ какво и да е по-точно обозначение. Българинъ и отъ българската „етерия“ трѣбва да е, сждейки по името, сжщо Иванчо Буюклиу отъ Зимница, както и другъ единъ Иванчо, който се намиралъ въ Мавродинъ (българско селище въ окр. Телеорманъ, чиито жители — свищовци — основали на 1834 г. града Александрия), пратенъ отъ Кост. Суцу отъ мошията му Путинею. Такъвъ е билъ очевидно и Живко Ивановъ отъ Пояна.

Името на това тогава още голѣмо, прѣдимно българско село при Калафатъ въ окрѣга Должъ — сега то наброява близу 10,000 д.ж. прѣдимно българи — се споменува въ свръзка съ имената на още нѣкои лица отъ нашия списъкъ: Михалчо, който „се намира въ Пояна“, Рашкица, „заминалъ за Пояна“, майоръ Анастаси, който „заминалъ неотдавна отъ Пояна за Сърбия“, и Анастаси Стефанъ, наемателъ (arendaş) на мошията Пояна и гръцки вицеконсулъ въ Крайова. Мошията на това село е била притежание на сваления сръбски князь Милошъ Обрѣновичъ, както и мошиитѣ на още нѣкои български села въ Влашко: Пятра на р. Олтъ, въ окр. Романацъ (Каракалския окр.), и Херещъ, южно отъ Букурещъ, въ Илфовския окрѣгъ, гдѣто князь Милошъ обикновено прѣкарвалъ прѣзъ врѣме на своего изгнание въ Влашко. Това послѣдното село сжщо се споменува въ свръзка съ имената на нѣкои лица отъ списъка: Марко Велики (Marco cel Mare) отъ Херещъ; Григори и Елинча Сърбу отъ Банатъ — тѣ се намирали въ Херещъ и искали да заминатъ за Мавродинъ и Браила; нѣкой си Христо, който се очаквалъ всѣка минуга да пристигне отъ Бѣлградъ прѣзъ Крайова въ Херещъ — внукъ на армашъ Анастаси. Явно е, че това ще сж все лица, които принадлежали къмъ така наречената „сръбска етерия“, чийто „секретаръ“ билъ поменатиятъ вече българинъ Кост. Мустаковъ. Нѣкой си

Николай Ивановичъ държалъ пкъ кореспонденцията на кн. Милошъ съ Суцу.

Покрай именуваня вече гръцки вицеконсулъ въ Крайова, Анастаси Стефанъ, наемателъ на мошията Пояна, който естествено ще да е принадлежалъ къмъ „гръцката етерия“, споменува се и нѣкой си Прима — отъ гръцкото консулство. Гърци сж, заключавайки по имената, сжщо: Анагности Греку, който заминалъ отъ Букурещъ, но се намиралъ още въ Браила; Михалопуло отъ Мануковия ханъ (въ Букурещъ?); Николай Византи, търговецъ отъ Букурещъ, съ дюкянъ въ хана Шербанъ вода; Димаки Полимеридисъ; а може би още и споменатиятъ на първо мѣсто въ списъка Стефанъ Чатали, дошълъ наскоро отъ Солунъ прѣзъ Цариградъ въ Браила, чието мѣстожителство обаче е въ Кратова, отъ гдѣто е и съпругата му.

Въ Крайова били дошли все отъ Турция Димитъръ Докторътъ и Костадинъ Лазътъ, които се очаквали въ Букурещъ. Именуваъ се и двама други крайовски жители: Антонъ Михаил[овъ] и Никола Михаил[овъ], навѣрно братя, безъ каквито и да било други свѣдѣния.

Отъ браилскитѣ жители се споменува единъ Георги Гица, търговецъ. Въ Браила билъ пратенъ пкъ нѣкой си Петъръ Бошнякътъ, който се зове и Гаровъ.

Отъ околността на Букурещъ сж: единъ Костаки Фидеджиу, отъ бариерата „Поду търгулуй“, и другъ — Марко отъ Колинтина, селце край самия Букурещъ.

Списъкътъ съдържа още нѣкои имена безъ по-точно обозначение: Анастаси Чубукчиу, Анастаси Гавазу, Танасе Дервино, Спираки Бриць, Димитри, архимандритъ Гаврилъ и единъ Антоноглу „при баронъ Мейтанъ“ (al baronului Meitan), може би сжщиятъ Танасаки Антоноглу, който се споменува въ другъ документъ като гюргевски жителъ (вж. док. № 66, т. III).

Трима души — Андрей, Йово и Жоика Иванъ — се изтъкватъ като натоварени да правятъ агитация въ страната; тѣ се намирили въ Александрия, Турну, Зимница и околнитѣ села.

Имало и военни лица: майоръ Фокиянъ (покрай паменатия по-горѣ майоръ Анастаси) и капитанъ Казаковичъ, офицеръ отъ милицията, заедно съ двама други

офицери, чиито имена още не били установени, дори единъ русинъ „смотритель“, който билъ по-рано въ военната болница. Тия офицери трѣбва да сж били считани отъ „ромънската етерия“, на чело на която естествено ще е стоялъ самъ Константинъ Суцу. Къмъ нея ще е билъ причисленъ и питаръ Димитри Мерисеску, чието име сжщо стои въ списъка.

Къмъ тия лица би могълъ да се приреди и единъ гръкъ, Георги Фаватъ Микониятисъ, извѣстенъ отъ поменатия вече доносъ отъ Гюргево, ако това, което се говори тамъ за него, излѣзе поне отчасти вѣрно. Той разправялъ, че билъ „апостолъ“ отъ страна на Гърция да ходи отъ градъ на градъ и въ Влашко, за да види, какво правятъ „сърбитѣ“, сир. сърбитѣ и българитѣ. Гърция му плащала по 10 жълтици на мѣсецъ, недостатъчни за да живѣе. Той скиталъ безъ спиртъ. Щѣлъ да мине и прѣзъ Букурещъ, именно на пѣтъ отъ Гюргево за Браила, отъ гдѣто рѣшилъ да се върне въ Турция. Въ Гърция се водили спорове около изборитѣ и образуването на камарата, която, щомъ се съберѣла, щѣло да се отвори война на Турция. Това се тъкмѣло да стане прѣзъ мартъ, когато щѣли да се дигнатъ и всички българи и сърби (și toată sîrbimea; și Sîrbii). Той разказвалъ още, прѣдъ автора на свѣдѣнїята отъ Гюргево, че браилската работа води началото си отъ нѣкой си „Милановичъ“, както разправялъ и Бакалоглу. А като посветени въ тия работи били гюргевскитѣ жители: Манолъ Грозовичъ, Танасаки Антоноглу и Коста Михалоглу; послѣдниятъ дори питалъ Георги Фаватъ, когато дошълъ отъ Браила, какво били признали заловенитѣ, слѣдъ което заминалъ безъ вѣсть, нѣгдѣ въ околността на Гюргево (вж. док. № 66).

Естествено, това били повече лица — българи, сърби, гърци и дори руси, — които живѣли въ Влашко или дошли врѣменно тамъ и за които сжществувало подозрѣние за участие въ общото тежнение на българитѣ за освобождение отъ турска властъ или изобщо за създаване безредие въ Турция, въ интереса на новитѣ княжества Сърбия и Гърция. Сърбитѣ били считани привърженици на князь Милошъ и на синъ му Михаилъ, сваленъ и замѣстенъ съ Александъръ Карагеоргиевичъ, и агенти на първия въ стремежа му да се възвърне на прѣстола. За гърцитѣ пѣкъ се твърдѣло, че стояли въ свръзка съ своитѣ сънародници отъ новото княжество.

VII.

Крайна цѣль на организацията: вдигане общо българско въстание. Прѣдполагаеми връзки съ Гърция. Планъ на вистиера Андрей Дешу за организиране българитѣ въ Влашко. Никола Филиповски, капитанъ Станчо Радовичъ и Петъръ Ив. Гарофи — сподвижници и агитатори. Планътъ на Василь Х. Вѣлковъ за дѣйствиe въ Браила: брой и разпрѣдѣление на въстаницитѣ, подпаляне града, избиване властитѣ и войската, заграбване оржжието, обиръ на гражданитѣ, принудително задигане на българитѣ, прѣминаване въ Турция. Обѣщана подкрѣпа отъ Галацъ.

Слуховетѣ за организуването на българскитѣ емигранти въ Влашко за дигане народно въстание за освобождението на България въ свръзка съ една прѣдполагаема война противъ Турция, очевидно отъ страна на Гърция, се потвърждава и отъ показанията на разпитанитѣ въ Браила лица, замѣсени въ прѣждеврѣменно разкрититѣ и осуетени безредици. Въ дѣлото съ ромънскитѣ документи се намиратъ нѣколко извлѣчения (extracte) отъ тия показания, приготвени отъ браилския префектъ полковникъ Якобсонъ и прокурора И. Клинчану възъ основа на слѣдствието, които хвърлятъ извѣстна свѣтлина и по тоя въпросъ (вж. док. № 68 отъ 2/14. X, № 69 отъ 8/20. X, № 70 отъ 28.IX/10.X и № 71 отъ 15/27.X.1843). Тукъ не става нито дума за каквото и да било участие на Конст. Суцу, името на когото — „велики логотетъ Костаки Суцу“ — се споменува само като име на лице, чиято гора въ окр. Влашка (Гюргевския окрѣгъ) е била вземана отъ Андрей Дешу (вж. док. № 70; срв. и док. № 68, т. V).

Повечето отъ заловенитѣ въ Браила бунтовници изтъквали, че крайната цѣль на тѣхното начинание била да минатъ Дунава при Свищовъ — или по-скоро при Мачинъ — и „да се съединятъ съ цѣла България, най-вече съ Търново, гдѣго имало само по нѣкой турчинъ субаша“. Самъ водителтъ имъ разказвалъ, че искали „да минатъ честно отвъдъ въ Турция, за да освободятъ отечеството си, като се съединятъ съ цѣла България“; населението „отъ цѣла България“ щѣло да се дигне тогава. Всички български въстаници, по свидѣтелството на Петъръ Гарофи, па и по други свѣдѣния, щѣли да минатъ — насила или съ паспорти — при Зимница въ Свищовъ, за „да се събератъ по българскитѣ колиби въ Балканитѣ, докато започне войната противъ Високата порта“ (вж. док. № 68). Това било, както

свидѣтелствува и другъ единъ българинъ, Ник. Филиповски, планъ на Андрей Дешу, споредъ когото българскитѣ въстаници отъ Влашко, които се били вече разбрали съ свищовци, габровци, търновци и др., като минѣли прѣзъ Дунава при Свищовъ, щѣли да се прибератъ въ Стара планина до пролѣтъта и послѣ да започне войната (док. № 70). Разкрива се дори — до колко положително, не може да се потвърди, — че планътъ за организирането и вдигането на българскитѣ въстаници въ Влашко билъ опрѣдѣленъ отъ споменатия вече и извѣстенъ отъ грѣцкото освободително въстание Хаджи Христо — „Хаджи Христо Булгару, полковникъ или генералъ отъ грѣцката милиция“. Той билъ изпратилъ въ Влашко нѣкой си Николай Морайтъ (Nicolae Moraitul) да приложи плана по опрѣдѣленъ начинъ, като самъ щѣлъ да събере хора въ Ръмникъ, както Вълковъ въ Браила. Този капитанъ Никола билъ отъ Янина, сжщинското му фамилно име — споредъ показанията на съсѣдитѣ на Вълковъ, които го знаели, защото при влизането си въ Браила теглилъ на квартира право у послѣдния, — било Сомеусъ, и казвалъ, че ималъ да се бави въ Бузю десетъ-петнадесетъ дена; въ сжщность билъ визиралъ паспорта си въ консулството за Букурещъ (на 3/15 августъ). Дошълъ билъ той впрочемъ съ жена си, облѣчена арнаутски, съ червенъ мжжки фесъ на главата (вж. док. № 71).

Колкото се отнася до самото организиране на българитѣ, прѣснати въ разнитѣ покрайнини на Влашкото княжество, за общо въстание, то било започнато по опрѣдѣленъ планъ, начертанъ, както се вижда, въ Букурещъ. На лице излиза тукъ българинътъ Андрей Дешу, носителъ на почетната въ Влашко титла вистиеръ (казначей), който наелъ една гора отъ мошията на Конст. Суцу въ Гюргевско, отгдѣто и прѣдполагаемитѣ връзки съ тоя влиятеленъ влашки боляринъ. Отъ многократния разпитъ на Петъръ Гарофи при слѣдствието пкъ се установило, че послѣдниятъ влѣзълъ въ сношение съ Дешу отъ Димитровцень 1842, когато отишълъ при него да го помоли да му даде работа въ гората или на нѣкоя мошия. Работа не получилъ (защото Дешу се одумалъ, че билъ назначилъ вече свои сродници, но все пакъ щѣлъ да има грижа и за него), ала 25 жълтици. Приятельтъ му Ник. Филиповски, при когото отишълъ подиръ това, хвалилъ Андрей Дешу като

добър патриотъ и ако да имало още нѣколцина като него щѣло много да се помогне за освобождението на България, тѣхното отечество. Прѣзь януари, подиръ Богоявление, билъ дошълъ Филиповски да каже на Петъръ, че го вика Дешу. Дватамата отишли при него. Между това, което говорили, той далъ на Петъръ Гарофи още 45 жълтици, а на Филиповски сѣщо 50, вѣнъ отъ 20-тѣхъ, които му билъ далъ по-рано, и накаралъ Петъръ — като такъвъ, който знае книга — да му напише разписки за заема, който имъ дава, като казалъ, че жълтицитѣ имъ подарява, но бѣлѣжкитѣ взема, за да може единъ день, ако даде богъ да успѣятъ, да ги покаже на сънародницитѣ си, че той е начинателтъ на освобождението имъ съ даване пари и други работи. Тогава и разкрилъ той плана си — да се стекатъ въ наетата отъ него гора хора отъ всички краища, гдѣто биха се намѣрили, като се събиратъ по четирма-петима подъ прѣдлогъ, че ще сѣкатъ гората, за да не ги заподозре правителството; да накупи лека-полека орѣжие и, слѣдъ като се приготвятъ, да минатъ насила прѣзь Дунава при Свищовъ; ако пъкъ не могатъ да се събератъ въ такъвъ брой, че да минатъ насила, то да минатъ съ паспорти по четирма-петима, като че отиватъ въ Йерусалимъ или по други страни. Самъ Дешу се заелъ да събере пари, но въ това си намѣрение, както казалъ на тия двама свои приятели сетнѣ, при връщането си въ Букурещъ, не успѣлъ. Орѣжие обаче било купувано още прѣзь зимата: прѣди още да замине Петъръ Ивановичъ за Браила, купено било за около хиляда лева и прѣдадено на съхранение у нѣкой си Николай Лимонджията, който държалъ дюкянъ подъ хана Шербанъ вода, на улица Габранъ Бирташу. Това орѣжие било купено прѣди още Андрей Дешу да обяви, види се въ свръзка съ неуспѣха въ събирането пари, плана си за пропадналъ (вж. док. № 70, сѣщо док. № 68).

Петъръ Ив. Гарофи и Никола Филиповски, именно споменатиятъ вече „капитанъ“ Николай Филиповски, се явяватъ, слѣдователно, като сѣщински агенти, и то платени, на вистiera Андрей Дешу. Филиповски се заелъ да приготви Плоещъ за народното дѣло. Тамъ, по свидѣтелството на Петъръ Ивановичъ, той говорилъ съ единъ учителъ грѣкъ (*dascāl grec*) — името му не се казва, — човѣкъ храбъръ и охотникъ за подобни заговори, който приелъ да съдѣйствува въ дѣлото (цит. док.). Разкрива се отъ други — нѣкой си Александъръ

Червенкоолу, който разправя това, що чуль отъ Желѣзко, синъ на Петъръ Хлѣбаря (Zileașcu sin Petre Brutarul), съ когото говорилъ по замисления заговоръ, — че въ Плоещъ били готови около 50 души да нападнатъ солницитѣ (оспа), та да извадятъ хвърленитѣ тамъ отъ по-рано български бунтовници. Но единъ отъ тѣхъ се напилъ и говорилъ въ една кръчма, та тѣ отъ страхъ закопали оржжието и се прѣснали до единъ: самъ Желѣзко тогава, прѣзъ февруари или мартъ, дошълъ въ Браила. Послѣдниятъ при слѣдствието не отрекълъ, но казалъ само, че го е говорилъ безъ основание; нѣщо повече обаче не казалъ (док. № 69).

За събиране сподвижници въ това народно дѣло найдѣятеленъ се оказва единъ българинъ отъ Галаць — капитанъ Станчо Радовичъ. Споредъ показанията на споменатия по-горѣ Желѣзко, който прѣдава това, което му разправялъ Хаджи Василь Михайловичъ, единъ отъ подбудителитѣ и близкитѣ на Василь Вълковъ, капитанъ Станчо билъ именно този, който ходилъ по Букурещъ, Плоещъ и Мавродинъ, за да търси съмишленици и съратници, които да се споразумѣятъ и да дѣйствувать заедно съ браилскитѣ четници; търговци отъ Галаць му били купили коне, съ които да пжтува за тая цѣль; дали му били и стотина икосари¹ за да има за разноски (вж. док. № 69, т. II). Все отъ сжщия източникъ разправилъ и Александъръ Червенкоолу, който се характеризова отъ слѣдственитѣ власти като буденъ и склоненъ да казва истината, че капитанъ Станчо носѣлъ прѣпоржчително писмо отъ галашки търговци, съ което той, щомъ въ нѣкой градъ си свършелъ паритѣ, можель да получи други за разноски. „А въ Крайова е“ — добавя се въ тия показания — „и докторъ Петъръ Беронъ“ — авторътъ на извѣстния „Рибенъ букваръ“ (1824) — „българинъ отъ Котель (Cazan), обожателъ на отечеството, който е много богатъ (prea bogat) и замѣсенъ въ тая работа“. Капитанъ Станчо ходилъ и се връщаль много пжти отъ Крайова, Чернецъ, Питещъ, Плоещъ, Фокшанъ, Ръмникъ, Бузю и Зимница и смѣталъ, че всичко е добрѣ, много добрѣ, и че повсжду ще се дигнатъ изъ единъ пжтъ (все тамъ, т. III). Той билъ въ близки сношения съ капитанъ Василь Вълковъ отъ

¹ Турска сребърна монета отъ 20 гроша, която въ Ромъния вървѣла 12½ гроша.

Браила, комуто, нѣколко дена прѣди залавянето на бунтовни цитѣ, идвайки отъ Букурещъ за Галацъ, донесълъ нѣкакво писмо. День прѣди това залавяне (3 септември) или въ самия день на залавянето (сѣбота, 4 септември) сѣщиятъ билъ дошълъ отъ Галацъ въ Браила да се освѣдоми дали въстанието ще стане въ недѣля или ще се отложи за подиръ седмица, защото и той ималъ да доведе или да прати отъ Галацъ двадесетина и повече въстаници (цит. док.).

Дѣйността на Петъръ Ив. Гарофи, до колкото може да се сѣди по самитѣ негови признания, се ограничавала главно съ връзкитѣ, които създаълъ той между Андрей Дешу и Василь Вълковъ още прѣзъ пролѣтѣта, когато билъ изпратенъ специално за тая цѣль въ Браила. Между двамата тогава още било уговорено всичко относително организацията на дѣлото, за което и Вълковъ трѣбвало да събере хора въ Браила. Уговорили дори и лозунги — „кехлибаръ“ и една друга дума, която Петъръ не си спомнялъ, но която, споредъ Пано Градинаря, единъ отъ сѣратниците на Вълковъ, била „луково сѣме“ (sămînță de сеарă); съ тоя лозунгъ, както и съ единъ клинецъ отъ подкова, който Вълковъ далъ на Петъръ Гарофи, щѣлъ да дойде пратеникътъ съ извѣстието, че всичко въ гората на Дешу е приготвено, та да се приготвятъ и тѣ (вж. док. № 68 и № 70). Подиръ това, по признанията пѣкъ на Василь Вълковъ, Петъръ Гарофи му билъ писалъ три писма за нѣкакви пари, които били донесени Вълкову отъ единъ куриеръ, Филипъ (док. № 67). Тоя куриеръ билъ сѣщо арестуванъ и причината на арестуването му — „защото ужъ носѣлъ тайно подозрителна кореспонденция на компромитиранитѣ лица въ Браила съ букурещани“ — не останала тайна за консулскитѣ власти, които по тоя поводъ заключавали, че имало и въ Букурещъ хора, посветени на заговора (док. № 21).

До като Андрей Дешу, както може да се долови отъ документитѣ, трѣбва да се е отчаялъ отъ своя широко замисленъ въстанически планъ, та, може би, го изоставилъ — по нѣкое врѣме той билъ казалъ на приятелитѣ си, че планътъ пропадналъ (сă au gămas planul jos, вж. док. № 70), — Василь Вълковъ, еднажъ отдаденъ на това дѣло, искалъ да го изкара до край. Той организувалъ работата здраво и опрѣдѣлилъ дори деня, въ който ще избухне въстанието, като изработилъ

подробенъ планъ за дѣйствиe въ Браила, едно да си осигури сръдства и оржжие, и друго — да си обезпечи свобода на дѣйствиe. Говорѣло се дори, че бунтътъ въ Браила ималъ за цѣль да отвлѣче вниманието на правителството, което щѣло да прати въ тоя градъ повече войска да усмирява бунтовниците, за да могатъ слѣдъ това въстаницитѣ отъ другитѣ краища на Влашко — Ръмникъ, Плоещъ, Букурещъ и повсѣду — да се дигнатъ и отправятъ свободно за Турция (док. № 71).

Споредъ този планъ, приетъ отъ всички други, трѣбвало да се запалятъ или фурнитѣ на полковникъ Храбацки (като за тая цѣль били привлѣчени и трима работници отъ фурнитѣ) или нѣщо другадѣ и, слѣдъ като се събератъ властитѣ и войската на пожара, да се притекатъ десетъ души въстаници, и то най-храбритѣ, облѣчени въ желѣзни ризници, съ пищови и ятагани, но отгорѣ облѣчени съ ленени ризи, — за да ги смѣтатъ, че и тѣ като всички други тичатъ отъ сънь да гасятъ огъня, — и въ минутата, когато пристигнатъ на огъня, да се спуснатъ бърже върху властитѣ да ги убиятъ, като веднага, щомъ си изпразнятъ пищовитѣ, ще дойде и Вълковъ съ четата си.

Тѣ щѣли да бждатъ триста души, раздѣлени въ три групи: едната на чело съ капитанъ Василь Вълковъ, другата — съ единъ гркъкъ, зованъ и той капитанъ, именно Никола Георгиу, извѣстенъ като човѣкъ, който участвувалъ въ нѣколко такива събития, и третата — съ Пано Градинаря, съ другъ единъ т. н. капитанъ Георги и съ нѣкой си Иванчо Драгиолу Керемидаря, въ чиято изба щѣли да бждатъ скрити.

Щомъ пламне огъньтъ, щѣли да избързатъ да взематъ оржжието на войницитѣ, а дошлитѣ да гасятъ огъня трѣбвало да избиятъ намѣсто. Ако обаче тия послѣднитѣ се завтекатъ въ казармата да си взематъ оржжието и да се съединятъ съ другитѣ войници, тогава Вълковъ щѣлъ да се впусне подиръ тѣхъ съ четата си, а, при това, у нѣкого си Мавроди Стефановъ, чиято кѣща се падала на пѣтя за казармата, щѣли да стоятъ скрити десетина-петнадесетъ души за да застрѣлятъ войницитѣ по пѣтя. Колкото се отнасяло до броя на войницитѣ, Василь Вълковъ, споредъ свидѣтелството на нѣкои, билъ казалъ, че нѣмало какво да се грижатъ: тѣ били едва 150 души въ казармата, отъ които половината непрѣмѣнно трѣбвало да излѣзатъ

на пожара, а само половината щѣли да останатъ въ казармата.

Имало дори идея — на единъ отъ сподвижниците, Хаджи Василь Михайловичъ — да се тури отрова въ хлѣба на войниците: това могло да стане толкова по-лесно, понеже нѣкои отъ бунтовниците били близки съ мѣсачитѣ хлѣбари. Тая идея била съобщена на Василь Вълковъ отъ Пано Йоанъ Градинаря, но не се възприела отъ него; той възразилъ, че въ такъвъ случай войниците ще се разболѣятъ, ще имъ взематъ оржжието и ще го прибератъ въ нѣкой складъ, гдѣто не могло да се намѣри лесно.

Слѣдъ като се свърши това успѣшно, ще ограбятъ гражданитѣ и ще взематъ съ себе си всички българи, а тия, които не би ги послѣдвапи, ще убиятъ. На другия день, споредъ показанията на едного, щѣли да побиятъ байракъ на улицата и, слѣдъ като се съберѣли хора въ такъвъ брой, какъвто смѣталъ водителятъ имъ Вълковъ за достатъченъ, тогава щѣли да потеглятъ за Гюргево и понататкъ, та да минатъ Дунава при Свишовъ. Повечето обаче твърдѣли, че ще минатъ Дунава направо при Мачинъ. Въ единия и другия случай смѣтали да се присъединятъ къмъ цѣла въстанала България.

День за вдигането имъ въ Браила билъ опрѣдѣленъ или недѣля, 5/17 септември, прѣзъ нощта, или прѣзъ течението на сжщия мѣсець. Накрай всички се били събрали и очаквали заповѣдь отъ главатаря си, който билъ казалъ на едного, че той самъ очаква да му дойде извѣстие и послѣ да приложи плана си (вж. док. № 68).

День-два прѣди тая опрѣдѣлена за изпълнението на заговора дата билъ идвалъ, както се спомена, Станчо Радовичъ отъ Галаць, за да се освѣдоми точно за деня, въ който ще започне пожарътъ въ Браила. Той ималъ готови хора и обѣщавалъ, че съ 20—30 души отъ тѣхъ, въ които ималъ довѣрие, щѣлъ да излѣзе прѣзъ деня тайно отъ Галаць и да дойде въ Ваденската балта (въ р. Сереть, между Галаць и Браила), гдѣто щѣли да се криятъ до вечерьта, когато или самъ той или други нѣкой щѣлъ да прати извѣстие на Вълковъ, слѣдъ което щѣли да дойдатъ въ Браила да се присъединятъ къмъ четата на Пано Градинаря и Иванчо Керемидаря (вж. док. № 70).

Откриването на заговора било подушено отъ Василь Вълковъ още въ петъкъ, 3/15 септември, единъ день прѣди арестуването, когато шпионинътъ му, когото ималъ въ казармата, му съобщилъ, че войниците се приготвявали да имъ се съпротивятъ. Оста Иванъ Андреевъ, когото Вълковъ викалъ и му съобщилъ това нѣщо, билъ изпратенъ веднага да каже на съзаклетниците да скриятъ всѣко оржие, каквото би имали; понеже нѣмало да се намѣри писмо или друго доказателство, не ще можель и да бѣде обвиненъ никой, за да бѣде затворенъ; ако и да билъ откритъ и осуетенъ сега ппанътъ имъ, но прѣзъ пролѣтътъ пакъ щѣли да го изпълнятъ (вж. док. № 71).

VIII.

Сждъ за съзаклетниците: мнѣние на Щирбей, мнѣние на Тимони и Дашковъ, рѣшение на господаря. Докарване обвиняемитъ въ Букуретъ, призоваване и други лица отъ Браила и Плоещъ. Прѣдаването на Станчо Радовичъ отъ Галацъ. Присждата и откарване осжденитъ въ солницитъ. Изъ затворнишкия животъ на А. Дешу и В. Вълковъ.

Веднага слѣдъ залавянето на съзаклетниците въ Браила и извѣстието за това залавяне въ Букуретъ, въ влашката столица се поставилъ въпросъ: какъ да се постѣпи съ съзаклетниците? отъ какви сѣдии да бѣдатъ сждени? Великиятъ дворникъ Барбу Ширбей потърсилъ, както му било по онова врѣме редътъ, свѣтъ у прѣдставителя на държавата покровителка Дашковъ. Както се вижда отъ единъ разговоръ на тоя руски консулъ съ австрийския агентъ Тимони, речениятъ влашки министъръ на вжтрѣшнитъ работи билъ на мнѣние, въ противоположнстъ на процедурата на кн. Гика при миналогодишнитъ безредици, когато билъ устроенъ специаленъ сждъ, да се прѣдадатъ тѣ на обикновенитъ сждилища. Въ отговоръ на това Тимони казалъ Дашкову, че духътъ на безпокойство, който се проявява отъ двѣ години насамъ въ Браила, е достатъчно забѣлѣжителенъ и е необходимо да се издирятъ основно причинитъ, които го прѣдизвикватъ; обикновенитъ сждилища сж призвани само да установятъ и да накажатъ едно прѣстѣпление, а горната цѣль може да бѣде постигната само при едно съвсѣмъ специално дълбоко разслѣждане, слѣдъ което вече понататкъ може да бѣде оставено

на обикновенитѣ сѣдилища. Рускиятѣ консулъ сподѣлялъ напълно това мнѣние (вж. док. № 1 отъ 6/18.IV).

Тоя въпросъ билъ разрѣшенъ тепърва подиръ завръщането на князь Бибеску отъ Цариградъ, и то въ смисълъ, въ какъвто прѣдлагалъ неговия братъ и министъръ: въ първия разговоръ на Тимони съ княза, подиръ това завръщане, послѣдниятъ, запитанъ върху мѣрките, които ще бждатъ взети въ свръзка съ заговора, отговорилъ: „Ще прѣдамъ арестуванитѣ въ Браила на сѣдилищата“ (вж. док. № 6 отъ 22.X/3.XI).

Въз основа на рѣшение въ тоя тъкмо смисълъ отъ върховния административенъ съвѣтъ, утвърдено отъ княза, министерството на правосѣдието разпоредило (11/23.XII), щото обвиняемитѣ за съучастничество въ заговора да бждатъ докарани отъ Браила въ затвора въ Букурещъ, за да се явятъ прѣдъ уредения за това сѣдъ (*in judecata divanurilor oînduite pentru aceasta*) (пок. № 45). Министерството на вжтрѣшнитѣ работи вслѣдствие на това заповѣдало да се дигнатъ всички тия обвиняеми, на брой 22 души, на 18/30 декември рано сутринта — „4 часа по европейски“ — отъ Браила, за да могатъ на 20 декември вечерта, съ двѣ прѣнощувания — въ с. Фъурей (окр. Бузю) и Урзиченъ (окр. Яломица), както обикновено се прѣминавалъ тогава пѣтя отъ Браила до Букурещъ, — да стигнатъ въ столицата (вж. док. № 46, 47 и 48). На 20 декември всички тия арестанти дѣйствително били докарани въ Букурещъ и заторени пакъ въ една пѣхотна казарма, която била приспособена за цѣльта (вж. док. № 49 и 50).

Между тѣхъ билъ и гръцкиятъ поданикъ Ставри Йоану, за когото гръцкиятъ вицеконсулъ отъ Браила, недълго прѣди дигането имъ за Букурещъ, напусто се застѣпялъ да издѣйствува освобождението му съ особенъ „адресъ“, гдѣто изтъквалъ, че билъ арестуванъ само по подозрѣние; напротивъ, доказано било, че той познавалъ цѣлия заговоръ (виж. док. № 41 и 42).

При разглеждане на дѣлото, прѣзъ януари 1844, сѣдѣтъ намѣрилъ за необходимо да призове като такива, които изглеждали склонни къмъ заговора, двама души отъ Плоещъ — свещеника попъ Христо Българина (*Bulgarul*) и Николай Даскала — и осемнадесетъ души отъ Браила, затваряни

слѣдъ откриването на заговора, но пуснати подъ гаранция: Желѣзь Димитриу, Никола Пападопулу, Димитъръ Костооглу, Иванъ Ковача, Кара Танасъ, Иванъ Хаджи Бѣле[въ] (Belea), Минко Господин[овъ], Тоно Чауша (или Дюлгеря), Илия Доновичъ Хлѣбаря (Brutarul, Оста Иванъ Добревъ, Георги Зографа, Николай зеть дѣдовъ Людскановъ (ginearele lui Dedu Luzcan), дѣдо Людсканъ, Иванъ Костадин[овъ], Костадинъ Георгие[въ], Танасъ Иван[овъ], Добри Мокана, Панайотъ Иван[овъ] Кръчмаря (sin Ivan Cîrčmarul) (вж. док. № 51—52). Исканитѣ двама плоешки българи били пратени въ Букурещъ още прѣди края на януари ст. ст. (вж. док. № 54), а отъ Браила били изпратени първомъ 14 души, други трима — Николай Пападопуло, Димитъръ Костооглу и Танасъ Иван[овъ] — допълнително, до като четвъртиятъ — Добри Мокантъ — отсѣствуваль отъ по-рано отъ града, та гарантътъ му подъ страха на отговорността отишълъ да го търси и, гдѣто и да го намѣри, да го доведе (вж. док. № 55—59).

Между това отъ Браила билъ прѣпратенъ на сѣда въ Букурещъ, гдѣто пристигналъ на 28 януари ст. ст., сѣщо найдѣятелниятъ агитаторъ за разпространението на заговора, Станчо Радовичъ, българинъ отъ Галацъ, прѣдаденъ отъ галашкитѣ власти по височайша заповѣдъ на молдавския князь; въ Букурещъ билъ той проведенъ заедно съ сметото въ Браила дознание и съ единъ пликъ негови писма (hîrtii ale sale), както били запечатани отъ Галацъ (вж. док. № 60). Вслѣдствие на това, че галашкитѣ власти рѣшително отказвали да го прѣдадатъ на браилскитѣ по врѣме на разслѣдването на заговора (вж. по-горѣ стр. 17 и сл.), трѣбвало да се намѣси самиятъ влашки князь Бибеску. Още въ първото писмо слѣдъ завръщането си отъ Цариградъ до своя молдавски другаръ, кн. Мих. Стурдза (отъ 19 окт. 1843), той му обръща „отново“ вниманието върху българската завѣра (haiterie bulgare), на която Браила и Галацъ сж двѣ отъ главнитѣ нейни огнища; въ Галацъ имало единъ българинъ, на име Станчо, когото галашката администрация отказала да прѣдаде въ ржцѣтъ на браилския префектъ. Прѣдаването му обаче е необходимо за да бѣде поставенъ очи въ очи съ обвинителитѣ си (Hurmuzaki, Documente, supl. I, vol. 4, p. 263—264 = G. Vibesco, Regne de Bibesco, t. I, Paris 1893, p. 205—206). Станало нужда дори кн. Бибеску да пише и второ писмо (отъ 9 януари 1844), вече слѣдъ прѣдаването

на браилските съзаклетници на сжда въ Букурещъ, пакъ специално за него, съобщавайки прѣдварително, че токо що узналъ за единъ новъ заговоръ, който се кроелъ въ Галацъ, естествено отъ българо-сръбската завѣра (*une hetairie bulgaro-serbe*), чиито усилия гръцката пропаганда гледала да използва за своитѣ цѣли (*Hurm. I, 4, 274 = Bibesco I 214*).

Дѣлото се свършило съ рѣшение на сжда отъ 1 мартъ, утвърдено съ указъ отъ влашкия князь отъ 26 априль ст. ст. 1844. Споредъ това рѣшение, осжденитѣ дѣйствително се изкарвали виновни въ образуването на едно съзаклетие, чиято цѣль, дори споредъ свидѣтелството на повечето отъ тѣхъ, е била да дигнатъ оръжие (каквото много се намѣрило у тѣхъ) и да прѣдизвикатъ метежъ въ страната, за да минатъ сетнѣ и отвѣдъ Дунава, като започнатъ съ подпалянето на Браила, отравянето гарнизона отъ тоя градъ и избиването на всички, които биха се възпротивили на тѣхния грабежъ. Такова едно прѣстѣпление е отъ рода на ония, които въ всички врѣмина и у всички народи се смѣтатъ отъ най-голѣмитѣ и виновницитѣ се осжждатъ на най-тежки наказания, като такива, които поставятъ въ примеждие сѣществуването на цѣлото общество. Вслѣдствие на това и възъ основа на чл. 58 отъ Органическия уставъ, споредъ който общественото спокойствие и всички мѣрки, необходими за неговото осигурение, сж възложени на върховната власть, князътъ утвърдилъ рѣшението на сжда и заповѣдалъ да се приложи присждата надъ виновницитѣ на работа въ солницитѣ (*la muncă osnei*) за срокъ 15 години, както и всички други положения на това рѣшение. Само двама отъ осжденитѣ, а именно Николай Георгиу и дѣдо Людсканъ, прѣдставени за помилване, се пускали на свобода подъ гаранция и подъ надзора на полицията, до като съ доброто си поведение дадатъ доказателства за пълно покаяние (док. № 106).

Тия послѣднитѣ били проводени поотдѣлно въ Браила, гдѣто да бждатъ освободени, съобразно съ височайшата заповѣдь (вж. док. № 72—74 и № 77—79).

Кои сж били останалитѣ осждени, отъ нашитѣ документи не може да се узнае. Между тѣхъ въ всѣки случай не сж обвиняемитѣ Николай Даскалътъ отъ Плоещъ и Панайотъ Иванъ Кръчмарьтъ отъ Браила, както и Танасъ Ивановъ отъ послѣдния градъ, които още въ началото на мартъ, веднага

подиръ издаването на присждата, били повърнати, по заповѣдь на прокурора, въ мѣстожителствата си да се освободятъ подъ гаранция за добро поведение (вж. док. № 61 и 62).

Деветъ души отъ осжденитѣ били изпратени на каторжна работа въ солницитѣ Окна Телега, въ Праховския (Плоешкия) окръгъ, а други деветъ — въ Окнене Мари, въ окръга Вълча (вж. док. № 75 и 76).

Между първитѣ билъ и Станчо Радовичъ отъ Галацъ. Галашката пъркълабия искала още въ началото на априлъ да ѝ се повърне той отъ браилската откърмуирия, на която билъ прѣдаденъ. Недоволна отъ отговора, който ѝ билъ даденъ, че исканиятъ Станчо билъ изпратенъ, веднага слѣдъ приемането му отъ молдавското правителство, въ Букурещъ, тя настояла отново, позовавайки се на „правата на народитѣ, познати на всички цивилизовани, на правителство и народъ“, да ѝ се повърне, заедно съ обвиненията и доводитѣ, съ които се доказвала неговата виновность, за да се проучи стойността имъ отъ мѣстната върховна власть, която ще прѣцѣни сжщеврѣменно и тежестъта на наказанието, което въ такъвъ единъ случай трѣбва да бжде наложено (вж. док. № 80 и 81). Отговорено било, че той — подобно на съмишленицитѣ си — билъ осжденъ и изпратенъ на каторжна работа за 15 години въ Окна Телега (вж. док. № 82—84). Въ сжщия смисълъ било отговорено отъ министерството на вжтрѣшнитѣ работи въ Букурещъ на министерството на вжтрѣшнитѣ работи въ Яшь на непосредното застѣпничество на послѣдното за връщането на Станчо Радовичъ назадъ, понеже при слѣдствието ужъ не се била установила никаква виновность и понеже сѣмейството на Станчо настоятелно молило да се нареди пускането му назадъ, за да се грижи за дѣцата и жена си (вж. док. № 85 и 86).

Дълго прѣди сжденето на съзаклетницитѣ, дори още прѣди откарването имъ въ Букурещъ, всички прѣдставители на браилскитѣ власти, взели участие въ разкритието и осуетяването на заговора, на чело съ префекта полковникъ Якобсонъ, били прѣдставени за щедри награди (срв. док. № 37, 39 и 40). Не били забравени при тоя случай и министрѣтъ на вжтрѣшнитѣ работи, Щирбей, и шефѣтъ на букурешката полиция, Йоанъ Ману. Князь Бибеску пкъкъ получилъ специално поздравление отъ Високата порта за щастливото му потушаване.

За сждбата на осжденитѣ съзаклетници въ затвора се знае много малко. Единъ отъ тѣхъ, Еньо Тодоровъ, осжденъ на работа въ Окнеле Мари, билъ помилванъ отъ господаря. Понеже билъ отъ Русе, въ Турско, нареждало се да се прѣкара прѣзь границата, съ задължение, да нѣма право да се върне на ромънска земя (вж. док. № 105 отъ 27.IX.1846).

Знае се нѣщичко и за Андрей Дешу и за Василь Вълковъ. Още прѣзь първата зима Андрей Дешу заболѣлъ хронически — ималъ болестъ въ далака, та трѣбвало да се извади за три-четири дена изъ солницитѣ и да се постави въ топѣлъ подслонъ въ затворнишката болница, до като употребѣи прѣдписанитѣ му лѣкарства (вж. док. № 87—92). Прѣзь лѣтото 1845 обаче, понеже болестъта му се усилила, той билъ изваденъ отъ Окна Телега и изпратенъ въ манастира Тисмана, въ окрѣга Горжъ (въ Мала Влахия). Тамъ той билъ държанъ отначало много строго, но вслѣдствие на просба отъ жена му Балаша било наредено да се пуска, придруженъ отъ стража, да се разхожда два часа на день: единъ прѣди обѣдъ и единъ привечеръ, както и да слуша въ черква светитѣ служби, безъ обаче да може да има тайно споразумѣние съ когото и да било (вж. док. № 95—101). Двѣ години по-късно (май 1847) той трѣбвало да бѣде дигнатъ отъ тоя манастиръ, вслѣдствие на прѣправкитѣ, които се прѣдприемали въ него, и прѣмѣстенъ въ манастира Мотру, въ окрѣга Мехединць (вж. док. № 102—104).

За Василь Вълковъ пѣкъ се знае само това, че къмъ юни 1845, покрай ослабването на здравето му, което се намирало въ опасностъ отъ лошия каторженъ животъ, той билъ вече и съвсѣмъ оголѣлъ, защото всичкитѣ му дрехи изгнили въ солницитѣ. Вънъ отъ това, той билъ лишенъ и отъ всичко необходимо, та жена му Стефана (Ștefana Volcov) молила (48. VI) да ѝ се позволи да иде съ дѣцата да му занесе нѣкоя дреха за „да покрие тѣлото си“, като ѝ се разрѣши и да го види на два-три пѣти, за утѣха на злочеститѣ си дѣца. Това разрѣшение било дадено (вж. док. № 93 и 94).

Тукъ, въ солницитѣ на Окна Телега, трѣбва да е свършилъ живота си тоя борець за свободата на своя народъ, осжденъ за своитѣ размирни планове на доживотна каторжна работа (osîndit la osnă pe viață).

Политическо значение

Царуването на новия влашки господарь Георги Бибеску било инаугурирано съ едно размирнишко движение въ неговата страна отъ рода на тия, за които биде осъдено управлението на кн. Ал. Гика тъкмо въ редактирания от самия него адресъ до влашкото Общо събрание, който прѣдизвика свалянето на тоя неговъ прѣдшественикъ (вж. Заговорътъ на Г. С. Раковски с. 76). Подготовката и организирането на заговора започнали почти едновременно съ качването му на прѣстола, а изпълнението на плана, тъй, както билъ изработенъ накрай отъ Василь Х. Вълковъ въ Браила, щѣло да стане прѣзъ врѣмето, когато новиятъ князь отишълъ въ Цариградъ за инвеститура отъ Султана. Смѣната на княза, слѣдователно, не прѣмахнала условията, които прѣчели за създаването на пълень редъ и миръ въ страната.

Прѣди всичко, българската емиграция въ Влашко, Молдова и Бесарабия продѣпжавала да живѣе съ надежда за освобождение на отечеството си и възвръщане по роднитѣ си мѣста. Тѣзи надежди се крѣпѣли отъ прѣсния примѣръ съ освобождението на Сърбия и Гърция вслѣдствие на народно въстание и прѣдизвикване съдѣйствието на Русия. Борбата „за вѣра“ продължавала да обединява избранитѣ синове на потистатитѣ християнски народности въ империята на полумѣсеца — българи, сърби и гърци, па дори и ромъни — и слѣлъ освобождението на Сърбия и Гърция. Браилскитѣ герои отъ 1841 г. потеглили прѣзъ Дунава да дигнатъ своитѣ сънародници въ Турция. Раковски прѣзъ 1842 г. си поставилъ сжщата цѣль. Досущъ такъвъ билъ и планътъ на браилскитѣ съзаклетници отъ 1843 г., чийто водителъ, Василь Х. Вълковъ, билъ сжщиятъ, който организиралъ и четата отъ 1841 г. Общото недоволство въ България, като изразъ на което се явило голѣмото Нишко въстание, подържало вѣрата въ възможността да пламне общо въстание, а интересътъ, който прѣдставителитѣ на Русия въ дунавскитѣ княжества проявявали къмъ движенията на българитѣ и дори тайното имъ подбуждане, въ което не безъ основание били подозирани, усилвало

надеждата за намѣса на Русия. И за най-новото революционно начинание се разправявало, че било покровителствувано отъ Русия (вж. док. № 64; срв. и док. № 7).

Отъ друга страна изборътъ на новия господарь оставилъ недоволни нѣколцина велики боляри, кандидати за княжеския тронъ. Не е чудно тогава, че като вдѣхновителъ на заговора 1843, и то съ цѣль да се убие князь Бибеску, могълъ да бжде заподозрѣнъ единъ великъ боляринъ, Константинъ Суцу. Той билъ по-младъ братъ на бившия молдавски господарь, сетнѣ гръцки министъръ, князь Михаилъ Суцу, и при властвуването на кн. Гика билъ нѣколко години подъ редъ контролоръ на финанситѣ, а отъ юни 1842 до юли 1843, когато билъ образуванъ първиятъ кабинетъ слѣдъ въцаряването на кн. Бибеску, постелникъ или държавенъ секретарь (министъръ на външнитѣ работи). Той се ползувалъ отъ по-рано още съ благоволенieto на руския консулъ Дашковъ и се надѣвалъ за княжески тронъ, но, малко обичанъ отъ мѣстнитѣ боляри, билъ отхвърленъ съ голѣмо мнозинство отъ числото на кандидатитѣ, като чужденецъ, фанариотинъ, а не влахъ. Разочарованието на Конст. Суцу въ надеждитѣ му за княжески тронъ, честата му кореспонденция съ сваления кн. Гика, сношенията му съ кн. Милоша, съ когото подържалъ парични и др. връзки, срѣщитѣ му съ недоволни сърби — и всичко това въ едно врѣме, когато въ Влашко сжществувала „етерия“, — давали основание на кн. Бибеску да вѣрва въ показанията противъ тоя виденъ боляринъ (вж. док. № 6 отъ 3.XI). При все това, нѣкои други по-положителни доказателства за участието му въ съзаклетието не излѣзли на лице.

Като прѣчки за спокойствието въ Влашко се отдавало голѣмо значение, особено отъ кн. Бибеску, на прибѣгналитѣ въ княжеството сърби, привърженици на бившитѣ сръбски владѣтели, кн. Милошъ и кн. Михаилъ. Тѣ би се увеличили съ дохождането отъ Австрия на кн. Милоша и на други изгонени изъ отечеството си сърби. Затова били вземени мѣрки да не се допуснатъ сжщо извѣстнитѣ „уставобранители“, Вучичъ и Петрониевичъ, да се установятъ въ Влашко. Заточени въ Свищовъ, за тѣхъ се прѣсналъ слухъ, че били влѣзли въ споразумѣние съ мѣстнитѣ жители за освобождението на българския народъ, съ покровителството на Русия (вж. док. № 7).